E BERNEA

CRIZA LUMII MODERNE

PREDANIA

BERNEA

CRIZA LUMII MODERNE

Predania

CUVÂNT ÎNAINTE DANIEL MAZILU

pagina 5

O CARTE INTERZISĂ PUBLICULUI, DAR CITITĂ CU MARE ATENȚIE DE SECURITATE

Cartea aceasta nu oglindeşte doar istoria lumii moderne, într-un chip luminos şi profund, ci ea însăşi are o istorie aparte. Vremurile trecute au făcut-o posibilă iar stăpânii vremurilor au declarat-o imposibilă marelui public. De ce? Un răspuns ni-l dă Ioana Diaconescu, în articolul „Urmărirea lui Ernest Bernea."[1] Savantul Creştin Ernest Bernea, spune Ioana Diaconescu, deşi „a fost încercuit de Securitate timp de 40 de ani," „a avut puterea să reziste." Despre ce fel de rezistență este vorba? Despre cea fizică, în lagăre? Şi despre aceasta, dar nu numai. Despre cea intelectuală, în laboratorul ideologic[2] din Republica Socialistă România? Şi despre aceasta, dar nu numai. Despre cea morală, în fața torturilor şi a presiunilor Securității de a deveni turnător? Şi despre aceasta, dar nu numai. Regimul comunist - *un autentic ev întunecat* - a beneficiat, totuşi, de o sursă limitată de lumină: cea a rațiunii ideologice. În virtutea inconsistenței sale, aceasta a desconsiderat şi a căutat să suprime orice altă înțelegere a istoriei, a omului şi a vieții în societate. A prețuit „omul nou," reeducat şi înregimentat politic, şi a disprețuit orice persoană capabilă să-i străpungă întunericul până la rădăcină.

1 Ioana Diaconescu, „Urmărirea lui Ernest Bernea," România literară, nr. 17/1 Mai 2008, pp. 18-19.

2 Sabrina P. Ramet în Prefața la cartea *Religion and Politics in Post-Communism Romania*, Oxford University Press, 2007, p. XIII, scrisă de Lavinia Stan şi Lucian Turcescu, nota cu vădită uimire că „în combaterea sistemelor de valori religioase, se făceau eforturi de reinterpretare a Creştinismului." Astfel, „Iisus Hristos era înțeles drept un comunist timpuriu, iar Martin Luther drept un precursor al socialismului." Astfel de răstălmăciri ideologice cu privire la Creştinismul primar găsim şi mai recent, la Bob Avakian, în studiul „Comunismo y religión" din Obrero Revolucionario #912, 22 de Junio, 1997. Vezi http://rwor.org.

În veacul trecut, un astfel de om străvăzător era Românul Ortodox, iubitor de Dumnezeu, de Biserică, de neam şi de vrăjmaşi. Să fi fost oare Ernest Bernea un astfel de om? *Da.* Şi aceasta o mărturisesc nu doar prietenii săi, ci chiar şi neprietenii lui, securiştii, în dosarele sale de urmărire informativă din intervalul 1948-1988. Viața acestui Român deosebit se defineşte, aşadar, ca o eroică rezistență pe drumul mântuirii în Hristos, Dumnezeu-Omul, departe de religia Omului fără Dumnezeu, care a fost ateismul comunist.[3]

Parcurgând articolul Ioanei Diaconescu, aflăm că, după 1979, Securitatea semnalează „poziția ostilă orânduirii socialiste" a lui Ernest Bernea şi că, în 1984, pe 4 Octombrie, îi face o „percheziție domiciliară."[4] Locotenent colonel M.V., scriindu-şi raportul de percheziție, nota: „Printre lucrările filozofice confiscate enumerăm: „Un fenomen de criză în arta nouă," „Criza contemporană" şi altele cu un conținut necorespunzător recunoscut în declarația dată de Bernea Ernest."[5] Intuim că multe dintre ideile cărții de față, dacă nu chiar toate, s-au aflat în paginile confiscate. Aşadar, Securitatea, prin cenzorii ei, îi citea cu mare atenției pe autorii interzişi. Dacă n-ar fi de plâns, am putea surâde. Însă cum s-ar explica această apetență pentru lectura cărților ostile orânduirii? În mod paradoxal, pentru a se menține în postura fariseică de far călăuzitor al societății socialiste, rațiunea ideologică a fost obligată să iasă constant (şi riscant[6]) din cadrele sale.

---

3 Bertrand Vergely, *Le silence de Dieu face aux malheurs du monde*, Ed. Presses de la Renaissance, Paris, 2006, p. 97.

4 Documentele securității sugerează că aceste percheziții se desfăşurau pe baza consimțământului locatarului, dar acest consimțământ era o formalitate birocratică şi fariseică, în condițiile în care, în România socialistă, nu existau nici viață privată, nici proprietate privată.

5 Ioana Diaconescu, p. 19.

6 Contactul, fie el şi intermitent, cu o altă gândire, cu o altă viziune a

Fiindcă se instalaseră la conducererea poporului Român în mod ilegitim, prin minciună, fraudă, teroare şi crimă, comuniştii, majoritatea străini de neamul nostru, se simțeau hărțuiți din toate părțile. De aceea, ei aveau nevoie, zi de zi, să ştie cum gândesc cei asupra cărora nu aveau nici o putere ideologică. Nu le trebuia deloc gândirea „ostililor partidului," căci aceasta, precum o oglindă curată, îi înfățişa apostați şi dezumanizați, dar, confiscându-le manuscrisele, simțeau ceva din bucuria unei victorii amare şi efemere. Nu le trebuiau nici Poruncile lui Dumnezeu, căci dumnezeul lor era „tatăl minciunii,"[7] diavolul.
Bieții comunişti au încercat din răsputeri să năruiască firavele luminițe ale Creştinilor, dar acestea luminează şi astăzi, pe când mulți dintre ei, „bărbații vărsători de sânge şi vicleni,"[8] s-au stins, vorba psalmistului, mai înainte de a ajunge la jumătatea zilelor lor.

O ÎNȚELEGERE PROFUNDĂ A ISTORIEI, IZVORÂTĂ ÎNTR-O VREME DE SUFERINȚĂ PROFUNDĂ

Ce este istoria? „Poveste," precum spunea Grecul Herodot? „Documente," precum învăța Germanul Leopold von Ranke? „Recipient al culturii," precum gândea un alt Nordic, Wilhelm Dilthey? „Realitate şi cunoaştere," precum arăta Chilianul Jorge Acevedo?

---

vieții - obligatoriu mai înaltă, precum este Creştinismul, înalță şi mintea celui captiv într-o ideologie. Şi e în acest contact un „risc" dublu: mai întâi pentru stabilitatea ideologică a membrului de partid, iar mai apoi, pentru persoana eliberată din temnița ideologiei. Victor Frunză, pe când scria prima versiune a *Istoriei Partidului Comunist Român*, Editura Nord, Aarhus (Danemarca), 1984, era încă membru de partid. Cu toate acestea, conştient de cele ce puteau urma, spunea că „pentru adevăr, pentru rostirea şi răspândirea lui, merită să fac orice sacrificiu."
7 In. 8, 44
8 Ps. 54, 27

„Paşii lui Dumnezeu pe pământ," precum socotea Românul Petre Țuțea? Din toate acestea câte ceva şi mai mult decât atâta. „Istoria, este viață şi anume viață umană," scrie Ernest Bernea în chiar începutul cărții sale. „Istoria este destin uman," revine mai încolo. Iată un înțeles profund al istoriei, un înțeles radical, căci în interiorul acestei „realități radicale" care este viața umană se petrece vremelnica trecere a omului pe acest pământ. În interiorul vieții sale omul *face* istorie, *suportă* batjocura istoriei (Blaga), Îl întâlneşte pe Dumnezeu, speră să redevină cel care a fost mai înainte de „căderea în timp" (Cioran). Propoziția de debut a lui Bernea m-a dus imediat cu gândul la un contemporan de-al său din Apus.[9] Nu pot afirma însă, în chip absolut, că Ernest Bernea urmează îndeaproape, în aceste pagini, modul de a înțelege istoria al filosofului Spaniol José Ortega y Gasset.[10] Şi nu o pot face întrucât viziunea spirituală asupra istoriei a savantului Român pare să rezulte dintr-un vast studiu transdisciplinar (istorie, filosofie, artă, ştiință, theologie, sociologie, etnologie, politologie), dar mai ales dintr-o biografie Ortodoxă întrețesută cu multă suferință. De la un anumit punct al urcuşului său duhovnicesc, în paginile sale apare o viziune asemănătoare cu

9 Pe când lucram la un studiu despre receptarea filosofiei lui José Ortega y Gasset în România, am intuit (mai mult din lipsa materialelor) că influența acestuia în mediul intelectual Românesc nu ar putea fi descoperită în întregime şi localizată punctual, ci doar aproximată. Lectura cărții lui Ernest Bernea îmi reconfirmă, în chip fericit, intuiția.
10 Vezi Jorge Acevedo, *La sociedad como proyecto en la perspectiva de Ortega*, Editorial Universitaria, Santiago de Chile, 1994 şi cărțile lui Ortega, *Spania nevertebrată* (1921), *Interpretarea belică a istoriei* (1925), *Despre sfârşitul Romei* (1926), *Despre Galilei* (1933), carte al cărei subtitlu este „Schema crizelor," *Istoria ca sistem* (1935), *Despre Imperiul roman* (1940), *O interpretare a istoriei universale. Pornind de la Toynbee* (postum, 1960), *Meditație despre Europa* (textul principal al cărții fiind din 1949), *Trecut şi viitor pentru omul actual* (conferință din 1951), *Despre rațiunea istorică* (1979).

înțelegerea evanghelică a istoriei pe care o întâlnim la Sfântul Nicolae Velimirovici.[11] Şi adevărul este că doar într-o viață plină de suferință pentru Hristos, poate avea loc „o Înviere a sensurilor" în tine şi în celălalt, precum scria atât de inspirat savantul tecucean de la Rugul Aprins, Alexandru Mironescu.[12]

Fiindcă tot l-am invocat aici, merită reținute de la el şi puse în comparație cu gândurile lui Bernea, câteva idei. Spre exemplu, faptul că înțelegerea a ceea ce este tainic reprezintă un miracol;[13] faptul că trebuie depăşită înțelegerea abstractă a istoriei şi înlocuită cu una „pe dinlăuntru," „axată pe o viziune metafizică,"[14] „pe textura spirituală a tâlcului adânc pe care l-a trăit şi îl trăieşte mereu lumea;"[15] faptul că trăirile duhovniceşti şi căderile noastre influențează lumea în care trăim;[16] faptul că supraviețuirea în istorie vine nu prin iubirea unor doctrine, ci a Adevărului.[17] În fine, de observat la amândoi, ar mai fi mărturisirea că interesul pentru istorie al omului sporeşte cu cât creşte suferința şi tulburarea între popoare.

Revenind la textul lui Bernea, înțelegem mai uşor de ce „fenomenele de criză" dobândesc o vizibilitate mai mare când sânt cercetate în mod inseparabil de viața omului, de trăirile şi faptele lui. Viața este tragică, dramatică, cu suişuri şi coborâşuri. Crizele istoriei, spune Bernea, sânt o consecință a crizelor omului. Cum acesta este făptură cu trup şi suflet, crizele afectează atât

---

11 Vezi *Tărâmul inaccesibil* (Cathisma, 2007), *Prin fereastra temniței* (Predania, 2009), *Războiul şi Biblia* (Sophia, 2010, ed. a II-a) etc.

12 Alexandru Mironescu, *Kairos. Eseu despre teologia istoriei*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1996, p. 12.

13 Ibidem, p. 11.

14 Ibidem, p. 17.

15 Ibidem, p. 19.

16 Ibidem, p. 25.

17 Ibidem, p. 46.

partea materială, cât şi cea spirituală a omului. În diversitatea felurilor de crize (economice, politice, spirituale, morale etc), Bernea subliniază nuanțe fine şi le ierarhizează. În esență, orice criză înfățişează o ruptură fie între om şi Dumnezeu în Sfânta Treime, fie între om şi semenul său, fie între om şi natură. Categoria aceasta patristică de „ruptură" devine foarte importantă de-a lungul cărții sale şi vedem aceasta încă din fragmentul al doilea, unde analizează starea tradiției Creştine într-o societate Europeană guvernată de viziuni liberale şi de pulsiuni revoluționare.

Cercetarea sa urcă pe firul istoriei până în zilele sale şi ajunge la starea omului Creştin în comunism. Pe acest drum ascendent, în multe afirmații, Bernea se aseamănă cu Romano Guardini din *Sfârşitul modernității*,[18] cu Max Picard din *Fuga de Dumnezeu*,[19] cu Edmund Husserl din *Criza umanității europene şi filosofia*.[20] În fraze precum „Omul în fața istoriei este activ şi răspunzător," se întrevede influența magistrului său, Heidegger. În cuvinte precum „Experimentarea istoriei de către om are un caracter tragic" observăm iarăşi viziunea filosofică a lui Ortega, dar şi a lui Nae Ionescu.

Dincolo de aceste frumoase asemănări ideatice, întâmplătoare sau nu, care se pot regăsi în paginile sale şi în cele ale autorilor invocați, ceea ce surprinde până la admirație este împletirea a două tipuri de analiză a crizei: cea fenomenologică şi cea duhovnicească, evanghelică. Soluția sa hermeneutică surprinde esențialul, dar nu în chip abstract, despărțit de detalii, şi cuprinde

---

18 Romano Guardini, *Sfârşitul modernității*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2004.

19 Max Picard, *Fuga de Dumnezeu*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1999.

20 Edmund Husserl, *Criza umanității europene şi filosofia*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2003.

detaliile, dar nu disparat, ci în chip organic. De fapt, în aceasta constă şi originalitatea metodologică a acestei cărți.

O VIZIUNE EVANGHELICĂ A OMULUI, PENTRU O EXPLICAȚIE A CRIZELOR ŞI O DEPĂŞIRE A LOR

De ani de zile lumea a fost cufundată într-o vorbărie uluitoare pe tema crizelor. Superficialitate, tehnicism, demagogie, subiectivitate – toate, abordări exterioare. Mii de pagini, scrise de savanți şi analişti de pretutindeni au acoperit crizele pentru că nu le cunosc rădăcinile. Vorbesc despre trunchi, ramuri, coroană şi roade, dar nu pomenesc nimic despre rădăcină. În planul vieții concrete, criza ne-a derutat, fiindcă trăiam în cadrele fixe ale obişnuitului; ne-a obosit, fiindcă ne-am pierdut răbdarea în societatea vitezei; ne-a moleşit, fiindcă am uitat să privim spre cer; ne-a smerit, fiindcă ne-am socotit descurcăreți şi stăpâni peste toate; ne-a pus în față nişte oameni dezamăgiți, fiindcă aşa am devenit noi şi nu ne-am fi dat seama fără această criză. Cu adevărat, omul de azi pare că nu mai cunoaşte decât efectele crizei. Dacă ar şti că poartă în sine şi explicația nu s-ar mai lăsa dezorientat.

Istoria nu se repetă, dar păcatele şi crizele da. Oare să nu fie nici o legătură aici? Omul care nu împleteşte văzutul cu nevăzutul sugerează, în chip indirect, că nu mai crede în cele nevăzute. Şi iarăşi, acela care nu împleteşte cauzal păcatele cu suferințele, sugerează că nu mai crede în rostul înalt al ascultării de Dumnezeu. Invers, cu cât omul se sfințeşte mai mult, alipindu-se de Dumnezeu, cu atât gândurile sale intră într-o armonie mai înaltă cu cele ale Sfinților. O astfel de persoană cred că a fost şi Ernest Bernea. Multe dintre gândurile sale despre Europa modernă conglăsuiesc cu cele ale Sfântului Nicolae Velimirovici.

Fiindcă au văzut lucrurile cu adâncime duhovnicească, după cum le-a arătat lor Duhul Sfânt, au înfăţişat amândoi ruptura omului de Dumnezeu drept cauză a tuturor crizelor. Omul modern s-a dezlipit de Rai şi s-a alipit de raiul pământesc, de comoara sa. Şi nu doar că s-a alipit; aproape că a devenit una cu lumea. De aceea, Dumnezeu i-a tulburat pacea, i-a împuţinat hrana, i-a risipit banii, i-a zguduit metropolele. De aici crizele politice, alimentare, economice. Toate acestea le-a făcut Dumnezeu spre a-l trezi pe om din rătăcire, spre a-şi veni în fire, căci El preţuieşte întoarcerea omului la calea sfinţeniei.
Frumuseţea viziunii evanghelice a omului vine din profunzimea descoperirilor sale şi din înălţimea soluţiilor. Să încheiem pe tonul optimist al lui Ernest Bernea:
„Există, oare, o ieşire? Da! Renunţarea la formula de viaţă a lumii moderne începute în Renaştere, formulă azi definitiv consumată […] şi găsirea unei alte formule, care să satisfacă nevoile temporale ale momentului istoric într-o ordine spirituală specifică naturii complexe a omului şi destinului său."

[...] FORME ALE CRIZELOR ISTORICE

pagina 16

01 | [...] FORME ALE CRIZELOR ISTORICE

Istoria, este viață şi anume viață umană şi, ca orice viață, are un curs accidentat datorită unui dinamism şi ritm propriu. Ori, tocmai acest mod de a fi, acest caracter cursiv, definitoriu, a fost neglijat. Pentru o înțelegere mai adâncă a istoriei, pentru înțelegerea realității însăşi şi o mai strânsă încercuire a adevărului - pe care orice om de ştiință sau de acțiune doreşte să şi-l apropie - este necesar să se cerceteze aceste treceri, acele fenomene istorice mai puțin „normale" şi mai greu de cuprins, care au fost numite *fenomene de criză*. Intrând în intimitatea lor dezordonată, încercând să înțelegem procesul de descompunere al unei epoci şi sforțările de întocmire ale alteia, sântem purtați chiar şi fără vrerea noastră în inimă către tot ce constituie existența societății umane şi caracterele ei fundamentale, la un moment dat.

Noțiunea de criză în istorie, supusă atenției noastre, pe de o parte de către filosofi - şi anume de către filosofi ai culturii -, iar pe de alta de însăşi transformarea lumii contemporane, ne pune în stăpânirea unor date noi, şi anume în contact direct cu viața istorică, în desfăşurarea ei complexă, tainică şi tragică, aşa cum e însăşi natura şi destinul omului prin care ea se produce.

Crizele istorice sânt de mai multe feluri; după natura activităților umane şi după gradul în care le angajează. Există crize economice, politice, morale şi spirituale.

Am auzit, în vremea din urmă, foarte des expresiuni care privesc îndeosebi domeniul economic şi cel politic: criza de alimente, de locuințe, de bani sau criza de guvern, de partide. Am auzit, deşi mai rar - pentru că numărul celor

conştienţi de ea este mai restrâns -, ceea ce nu le face mai puţin însemnate: crize morale privind bunele moravuri, sau crizele spirituale, metafizice şi religioase. Nu toate, fireşte, sânt hotărâtoare, puncte de răscruce în istoria omenirii. Crizele economice şi politice pot fi hotărâtoare, dar numai atunci când apar împreună cu celelalte două, adică morale şi spirituale. Altfel, putem avea crize economice şi politice cu un caracter superficial, local şi efemer care pot fi uşor depăşite. Adevărata criză începe cu aceea a omului, unde criza morală - în înţeles de decădere a bunelor moravuri - este doar un început propriu unei societăţi intrate pe făgaşul unei decadenţe, unde lenea, viţiul, delăsarea şi desgustul ajung uneori să fie trăite cu rafinament, fenomen care manifestă parţial marea criză a spiritului, singura care poate antrena întregul corp de funcţiuni şi valori, desagregând întreaga tradiţie, sensul şi ordinea lucrurilor ce privesc natura şi destinul uman.

Criza metafizică şi religioasă este adevărata criză; este criza totală pentru că ea priveşte starea omului, aşezarea şi acţiunea sa în viaţă, priveşte raporturile sale cu Dumnezeu şi lumea, a cărei ierarhie, odată sdruncinată, poate angaja pe drumul căderilor şi haosului întreg corpul de valori şi activităţi ale omului.

Criza spirituală, privită din punct de vedere Creştin, înseamnă căderea din bucuria şi vrednicia omului în faţa harului divin. Criza economică şi politică, criza morală chiar, privesc anume raporturi necesare între oameni, legate de viaţa cotidiană; criza spirituală priveşte legătura mistică cu transcendenţa, cu Dumnezeu.

Dacă încercăm, însă, o reducere a acestor direcții şi forme de care istoria dispune nelimitat, printr'un proces de abstracție, putem stabili două forme fundamentale în felul de a se manifesta al realității istorice: forma evolutivă-tradiționalistă şi forma revoluționară-progresistă. Uneori ele apar izolat, una singură părând să caracterizeze mersul unei societăți, alteori se succed ca forme necesare una față de alta, pentru dezvoltarea societății omeneşti.

Plecând de la realitatea concretă şi înaintând într'o ordine abstractă, ne vedem puşi în fața unei probleme capitale şi anume a Tradiției şi a Revoluției. Să vedem, deci, cum apar şi cum iau evenimentele istorice aceste forme ca dezvoltări normale sau patologice, toate privite însă ca modalități fireşti, reale.

Când schimbările în istorie se produc printr'un proces lent, lumea care trece continuă în lumea care vine, integrând şi valorificând în acelaşi spirit datele apărute în istorie şi anume printr'un proces de dezvoltare şi asimilare, echilibrat şi continuu. Acesta este cel mai linear şi organic fel de a se manifesta al istoriei. Exemplul cel mai apropiat pare să ni-l producă istoria poporului Englez.

Deci, primul mod normal de a se manifesta al istoriei l-am putea vedea ca o integrare a datelor noi, unei tradiții vechi, puternice.

Modalitatea tradițională a istoriei cunoaşte, însă, şi forme deviate. E vorba de tradiția ca formă statică de conservare şi tradiția ca supravețuire. La unele popoare, tradiția a devenit în cursul istoriei o formă constrângătoare şi neschimbătoare, o formă care nu vine să dea chip, să organizeze şi să

îndrumeze viața istorică, ci să o țină în loc, dând formelor lumii acesteia un caracter de permanență. Tradiția statică are cel mai bun exemplu în forma de conviețuire milenară pe care a cunoscut-o poporul Chinez.

Atunci, însă, când viața fuge, își face drumul ei și forma stăruie, atunci tradiția se reduce la o supraviețuire. Cei mai mulți oameni se supun ei nu pentru că răspunde unei ordini de viață ce trebuie respectată pentru dezvoltarea însăși a acestei vieți, ci pentru că așa s'a deprins, pentru că așa face toată lumea. Oamenii nu pot frânge, în general, ceea ce pare să aibă un caracter comun și se simt ușurați în viața lor zilnică, dacă se supun unui conformism ordonator.

Un bun exemplu de tradiție-conformism este fenomenul religios în burghezia liberală. Ce a ajuns Creștinismul în viața acestei lumi? Ei o numesc tradiție. În fond, e vorba de o supravețuire, de o formă fără fond, de un conformism social. Experiența religioasă este inexistentă. Religia Creștină pentru burghezie nu mai răspunde unei nevoi interioare; ea este forma pe care oamenii o acceptă, dincolo de ceea ce constituie viață interioară și exterioară a omului. Viața e una, cu legile și cursul ei, iar religia e alta cu legile și formele ei; ele nu se întâlnesc și nici nu se pot întâlni. De ce? Pentru că e o altă concepție asupra lumii și vieții, noi date istorice au îndrumat viața omului în direcții și într'un spirit cu totul în afara religiei Creștine și pentru că o reintroducere a experienței și viziunii Creștine în sânul burgheziei ar însemna dispariția burgheziei însăși. Metafizica și etica materialistă a burgheziei, consumată de metafizica și etica Creștină, ar distruge însăși temelia burgheziei și a structurii sale social-politice.

În epoca modernă, pentru dominanta societăţii omeneşti care a fost burghezia, Creştinismul a fost un conformism social şi o formă tradiţională de supraveţuire, fapt care îndreptăţeşte critica marxistă, dar nu doctrina care a făcut dintr'o formă istorică degenerată, un principiu. Numai atunci când religia Creştină a organizat întreaga viaţă a omului, când a valorificat şi ordonat totul în spirit Creştin, tradiţia ei s'a manifestat viu prin ceea ce este mai adânc şi permanent în om, îndrumând viaţa istorică integral.
Istoria ne oferă, însă, o privelişte mult mai bogată. Cea de-a doua modalitate a desfăşurării evenimentelor - e vorba de forma revoluţionară - nu e mai puţin reală şi mai puţin instructivă. Variaţiunile sub care ea apare pe scena istoriei sânt acordate unor condiţiuni speciale, dar în general se dezvoltă ca o formă opusă tradiţiei.
Când schimbările în istorie se produc printr'un proces violent, când cursul evenimentelor nu s'a dezvoltat organic, ci printr'o ruptură a zăgazurilor, prin cascade, lumea care vine distruge ordinea lumii vechi, după demolare integrând şi valorificând într'un alt sistem, datele tradiţionale şi anume printr'un proces de distrugere şi nouă întocmire. Istoria modernă ne dă două dintre cele mai grăitoare exemple: Revoluţia Franceză şi cea Rusă.
Spre deosebire de calea tradiţională a desfăşurării evenimentelor istorice, când ordinea veche asimilează datele noi, calea revoluţionară anulează integral ceea ce prin timp intrase în descompunere, întronând o ordine nouă, pe un alt sistem de valori, pe o altă viziune asupra lumii şi a vieţii. Revoluţia, fiind un fenomen istoric pe bază de resentimente, de cele mai multe ori, un fenomen de deslănţuire

a unor forțe elementare, un fenomen de revărsare a vieții peste formele ordonatoare tradiționale devenite improprii, poate aduce cu sine condiții, experiențe şi forme ale căror sens şi ale căror durată sânt îndoielnice.

Revoluția în sine este un fenomen firesc, manifestând însă mai mult iraționalitatea istoriei decât raționalitatea ei, este o formă tragică a societății omeneşti, o deviere de la cursul normal al lucrurilor, deviere printr'o seamă de alte devieri pe care ordinea stabilită le suferea ascuns şi pe care Revoluția le manifestă vulcanic. În cele mai multe cazuri, ea apare ca o consecință, ca un fenomen necesar al unei societăți în care individual şi colectiv, tradiție şi inovație, viață şi formă istorică, nu au mai corespuns unui echilibru, nu au mai funcționat în vederea păstrării ierarhiei şi ordinei stabilite.

Fenomenul Revoluției, privit integral în totalitatea sa istorică şi elementară, în procesul său îndelungat, nu numai în formă vulcanică şi redusă, aşa cum apare în înțeles obişnuit, formă care reprezintă doar o frântură din procesul şi marea dramă istorică ce poartă acest nume, poate căpăta o altă definiție, mult mai cuprinzătoare, dar şi mai îndepărtată de fenomenul concret istoric, deoarece această definiție ar depăşi realul către posibil, ar privi şi ceea ce trebuie să fie o revoluție, ceea ce vom complecta în mod logic în paginile ce urmează, unde vom vorbi despre puterea omului de a influența mersul evenimentelor şi responsabilitatea sa în fața istoriei.

03 | MERSUL PLURAL ŞI DIVERGENT AL ISTORIEI [...]

Evenimentele se pot desfăşura în mai multe direcții.

Istoria, în realitatea concretă a faptelor sale, nu cunoaşte un strict determinism. Evenimentele se pot dezvolta linear, progresiv, dar şi divergent, descompus. Judecată din punct de vedere moral, istoria este un continuu urcuş şi coborâş de dimensiuni deosebite. Observată, însă, din punct de vedere al realităţii, dincolo de orice judecată de valoare, aşa cum ea se desfăşoară în faptele concrete, istoria apare ca un fenomen cu mari însuşiri de plasticitate şi dezvoltări neprevăzute. De aceea, numai pentru un timp determinat, istoria poate căpăta un caracter cursiv, altfel mersul ei în general este divergent şi multiform. Ea cunoaşte multe meandre şi devieri, multe căderi şi eşuări. Un eveniment se poate întâmpla sau nu, se poate întâmpla într'un fel sau în altul. Există o legătură între faptele istorice, dar în aşa fel încât viitorul rămâne continuu o poartă deschisă. Determinismul strict, aşa cum l-au conceput istoricii şi sociologii veacului trecut, nu mai are trecere, după cum se ştie, nici în ştiinţele fizice, cu atât mai puţin în cele umaniste.

Realitatea istorică este mult mai complexă şi mult mai ascunsă decât pare. Judecăm şi acţionăm asupra acestei realităţi, pe datele ce ni le pune la îndemână o instrumentaţie abstractă, ceea ce în mare măsură presupune o îndepărtare de realitate. Sânt aici lucruri şi evenimente aparte bine definite, care manifestă însă o intimă legătură şi o perfectă unitate. Altele, care se întrepătrund, se petrec intim şi totuşi nu se confundă unul cu celălalt, păstrând caractere proprii individuale.

Desfăşurarea unor fenomene care se prezintă în acest chip nu poate fi cuprinsă într'o formulă simplă, liniară, ci mult

mai sigur, într'o definiție cuprinzătoare, largă şi armonioasă. Istoria privită integral nu este ceva lent, desfăşurare determinată de la cauză la efect, într'o singură direcție, cu un destin pecetluit şi nici petrecere întâmplătoare de fenomene desordonate, anarhice şi fără sens. Plecând de la constituția complexă, atât de umbrită a fenomenelor istorice, vedem că desfăşurarea lor are un caracter ritmic şi bogat prin care este posibilă *o sinteză între ceea ce este unitar şi multiplu, continuu şi discontinuu, către o armonie finală*, care păstrează deplin lumea noastră în ceea ce are ea mai caracteristic, mai individual, prin ceea ce are mai adânc şi permanent. Numai în acest fel se păstrează tot ceea ce este ireductibil şi se înțelege *jocul liber pe un fond stabil* al unor elemente şi forțe care fac cu putință continuitatea istorică în concret. Numai în acest fel capătă un înțeles şi pot fi reduse contradicțiile a ceea ce este individual şi colectiv, creator şi tradițional, ceea ce constituie desechilibrul istoric al unei lumi noi în fața ordinei vechi, stabilite, adică integrarea unor epoci de criză ca perioade de sine stătătoare între două lumi, una veche şi alta nouă, fiecare cu ordinea şi spiritul ei propriu.

În concluzie, pentru a înțelege realitatea istorică trebuie să ne îndepărtăm cât mai mult cu putință de schemele şi formulele abstracte, atât de proprii şi comode intelectului nostru şi atât de apreciate în ultimul veac de o cultură cantitativă şi deterministă, pentru a ne apropia pe alte căi de acel real bogat şi adânc care este istoria omenirii şi a-l cunoaşte în intimitatea sa deplină, în dinamismul, direcția şi ritmul său ascuns. A-i înțelege structura şi aprecia calitatea, a-i determina formele şi funcțiunile caracteristice,

reprezentările active, este o operă de largă deschidere a spiritului nostru.

04 | ÎN FAȚA ISTORIEI

Acum, după ce am văzut cum este dispusă desfăşurarea evenimentelor istorice, ce disponibilități are această realitate şi ce modalități de manifestare; acum, după ce ne dăm seama că alături de forme, legi şi acte mai uşor de descifrat, în istorie stăruie o mare parte de neprevăzut şi irațional, ne dăm seama şi de răspunderile care apasă existența atât de încercată a omului.

Omul în fața istoriei este activ şi răspunzător.

Omul trebuie să răspundă continuu, printr'o invenție şi sforțare proprie, tuturor problemelor ce i le ridică desfăşurarea de forțe şi valori a istoriei. Problemele ce i se pun, îndrumarea pe care o poate da şi trebuie să o dea evenimentelor, sânt grele, deseori penibile omului, prin încercările la care este pus. *Experimentarea istoriei de către om are un caracter tragic.*

Omul a determinat cursul istoriei în două feluri: ca forță oarbă, adică prin masse, şi conştient, prin exemplarele de elită spirituală. Acestea din urmă, deşi totdeauna călăuze de epoci, nu au reuşit să fie întotdeauna pe linia ascensională a istoriei.

Când o direcție în istorie este îndreptățită numai prin faptul că marea mulțime a pornit într-acolo, fără ca alt temei să o îndreptățească, sântem în fața uneia dintre cele mai tipice şi mai moderne (democratice) rătăciri istorice; fără un conducător şi fără minoritatea conştientă, Revoluția Comunistă nu ar fi existat ca fenomen istoric.

Nu întotdeauna cei mulți au dreptate. Omenirea întreagă, dacă ar merge într'o singură direcție, şi încă nu este o dovadă că merge bine. Nu numai individual, dar şi colectivitățile pot rătăci. „Într-acolo merge lumea" poate marca un fapt istoric, unul politic, dar nu întotdeauna şi unul de împlinire a unui ideal social, etic sau religios. De aceea, istoria cunoaşte epoci de decadență.

„Într-acolo merge lumea" nu poate fi pentru noi un îndreptar către cucerirea binelui. Între desfăşurarea evenimentelor istorice şi căile binelui pot fi numai coincidențe întâmplătoare. În orice caz, sensul şi valoarea faptelor noastre nu poate fi găsit în sensul general şi valorile determinate de direcția evenimentelor exterioare ale societății. A le afla înseamnă tocmai a depăşi acest domeniu.

În marea întinsă de fapte şi evenimente, omul este obligat să deosebească caracterul şi rostul tuturor lucrurilor, acordând fiecăruia numai atât cât este scris în natura sa. Omul trebuie să ştie să aleagă esențialul de întâmplător, binele de rău.

Nu poți face istorie în sens creator, fără metafizică şi religie, după cum nu poți să faci politică de ordonare şi creație, fără a trece din temporal în spiritual, unde nu se mai pot găsi temeiurile unei noi aşezări, cu forme superioare şi un caracter statornic (nu definitiv, pentru că în veac nu e nimic definitiv).

O aşezare de durată a istoriei nu ține de succesul politic şi angajarea masselor într'o direcție, ci de exprimarea în aşezăminte şi rânduieli sociale a fondului uman profund şi a aspirațiilor lui istorice.

Atunci când nu se ține seama de aceste lucruri, oamenii

sânt în derută şi istoria în criză. Omul este activ în istorie, dar nu întotdeauna prin ce are mai profund, mai aproape de Dumnezeu - atunci ar fi numai soluționări fericite -, ci şi prin ceea ce are căzut, întunecat.

În istorie învinge nu numai adevărul şi binele; învinge şi răul, mai ales răul, prin puterea cu care este înfipt în natura omului. Răul nu are puterea rațiunii şi nici aceea a luminii ce călăuzeşte marile aspirații, dar are puterea slăbiciunii, aceea a înclinațiilor omeneşti, a efectului uşor şi imediat a ceea ce îndeamnă massele către o direcție cerută de panta pe care omenirea s'a angajat. În istorie o poziție şi o direcție sânt active nu numai în raport cu adevărul, cu creația fascinată de împlinirea binelui, ci şi în raport cu succesul, cu imediatul, cu datele empirice şi exterioare ale vieții istorice, date care pot mai uşor satisface apetitul omului ce se manifestă prin natura sa infirmă.

05 | NATURA UMANĂ ŞI PRO [...]

Răul istoric a atins conştiința şi problematica multor cercetători, dar nu în acelaşi fel. Veacul trecut, bunăoară, a văzut originea răului istoric în condițiile exterioare de viață ale omului. Marx, ca un demn urmaş al lui Rousseau, vede originile răului în lucruri, dincolo de om, adică în aşezăminte şi proasta lor întocmire. Schimbarea orânduirilor sociale rezolvă crizele şi dă înălțime omului. O societate armonioasă, adică societatea socialistă, duce în mod inevitabil la plinătatea şi salvarea omului. De aceea, Marx şi după el Lenin, vor imediata şi radicala transformare a ordinei sociale; restul vine de la sine.

Dacă accentul cade pe exterior, nu pe interior, pe

temporal, nu pe spiritual, dacă întâietatea determinantă o au rânduielile sociale, de ce nu s'a găsit încă o ordine care să rezolve definitiv crizele istorice? Lenin, trecând peste Marx, a afirmat caracterul *definitiv* al socialismului ca formă istorică, numai că recunoaşterea acestui caracter echivalează cu închiderea procesului istoric şi deci cu încălcarea principiului dialectic.

Omenirea nu are nevoie de o societate perfectă, creată în mod abstract pentru că aceasta presupune ca oamenii să fie ei înşişi perfecţi. Dacă repudiem ideea unei realităţi transcendente perfecte, cum putem accepta pe aceea a unor oameni reali cu atribute divine? Omenirea, în sbuciumul ei, are nevoie de o societate *mai bună*, o societate *concretă*, cu mai puţine defecte decât acelea pe care le-a experimentat până în prezent.

O singură dată i s'a oferit omului o formă de viaţă pe calea căreia conflictul istoric ce consumă lumea fără oprire, a putut să obţină o reparaţie - nu în formă ideală, ci într'o formă încorporată istoric. E vorba despre Creştinism, care este religia dragostei şi a carităţii. O singură dată a fost posibilă încercuirea şi diminuarea fondului subuman, ameliorarea condiţiei morale şi spirituale, individual şi colectiv.

Dacă formele istorice Creştine, adică instituţiile, care nu sânt decât obiectivări sociale ale religiei, au putut decade în activitatea lor, cedând în faţa contradicţiilor şi ordinei efemere temporare, Creştinismul, ca învăţătură, nu este nici azi mai puţin pur şi revelator, iar în realitatea istorică a adus cea mai avansată contribuţie la reabilitarea omului.

Creştinismul vrea întâi transformarea omului, înălţarea lui, ca fiind factorul prim al realităţii istorice, cel mai important

în determinarea evenimentelor, şi apoi vrea întocmirea unor forme sociale care să corespundă nevoilor omului la o treaptă superioară, aceea a omului evanghelic renăscut.

Concepția şi atitudinea Creştină nu ignoră lumea, aşa cum au crezut unii filosofi cu două veacuri în urmă şi după ei mulți intelectuali. Ea poate fi împotriva lumii, „aşa cum este," adică a fondului subteran din om atât de activ în istorie, dar nu este împotriva existenței ei reale, cu sens afirmativ, creator, perfectibil; e împotriva lumii acesteia, atât întrucât are în ea negația luciferică, dar e pentru ea întrucât poate fi inspirată divin şi transfigurată în spirit.

Omul nu se salvează pe sine izolat, ignorând lumea, deoarece îşi aparțin reciproc şi de aceea el este responsabil ca în fața uneia din dimensiunile sale. Lumea este în criză pentru că omul este în criză; lumea este direct legată de destinul uman şi omul nu o poate trăda.

Pornind de la natura omului, care e însăşi substratul şi imaginea istoriei, înțelegem pentru ce desfăşurarea evenimentelor nu se produce linear, nu este organică şi mai ales nu este ascensională, cum credeau iluminiştii, pentru că istoria pe lângă multe soluționări fericite, cunoaşte atâtea false soluționări, atâtea eşuări şi căderi.[21]

Marile crize pot fi produse prin intrarea activă a unor elemente noi în câmpul istoriei şi prin prezența unor forme depăşite, fără corespondență în fața fluxului vieții. Dar de unde şi prin cine apar aceste elemente şi aceşti factori noi?

---

21 Iluminiştii (Condorcet), ca adevărați materialişti, au identificat progresul uman cu progresul tehnic, singura linie care a cunoscut în adevăr un „progres ascensional şi continuu!"
Integral privită, istoria cunoaşte o mişcare sinuoasă, cu urcuşuri şi căderi.

Omul stăpânit de deprinderi şi apetituri este incapabil să rezolve corect, să integreze organic ce e nou şi să ordoneze în alt spirit formele şi valorile tradiționale, ceea ce duce la ruptură. Îndoita noastră natură şi condiție - omul, ființă dublă - dă naştere atâtor crize şi tragedii istorice.
Orice criză istorică, pentru a fi rezolvată, presupune *o nouă sinteză* şi o mare responsabilitate umană în fața istoriei.
Criza contemporană a deschis, sub o formă nouă şi credem, cea mai gravă, tragedia condiției istorice a omului. Între destinul nostru propriu, ca persoane umane, şi cel istoric - care este tot o dimensiune umană, există un conflict şi anume între ceea ce este interior şi ceea ce este exterior, între ceea ce este personal şi ceea ce este extra-personal. Altfel spus, acest conflict se produce între natura omului dotată spiritual şi obiectivările sociale, pietre dure ale factorului timp. Drama, ca şi greaua răspundere, vine de acolo că nici unul din aceşti factori nu poate fi anulat - utopiştii au încercat -, ci trebuie duşi la un stadiu de echilibru şi armonie, care nu e cu putință fără arderi, fără consum. În acest fel, facem plata păcatului din noi.
Aceste conflicte şi eşuări dovedesc însă nu numai gradul de decădere şi oprimare a omului până la desfigurarea lui, ci şi gradul de intervenție activă a omului, care se poate salva printr'o severă disciplină a tuturor forțelor sale interioare şi intelectuale în fața realităților istorice. Omul este activ în istorie, atât în sens destructiv, cât şi creator; problema rămâne deschisă: este ascensional şi creator, dacă prinde înțelesul lucrurilor şi sensul lor, dacă are conştiința misiunii sale pentru împlinirea adevărului, temporal şi spiritual.
În concluzie: ceea ce filosofia şi sociologia veacului trecut

nu a înțeles, tratând evenimentele şi problemele istorice ca fenomene independente, este că dincolo de natura şi voința umană - de aici, caracterul lor coercitiv - lumea contemporană, forțată de marea dramă în care a intrat, va trebui să recunoască, în sfârşit, că omul nu este o creațiune a obiectivărilor şi împrejurărilor, ci este o ființă spirituală cu o voință şi un destin propriu, că omul nu este un instrument la dispoziția unui sistem de raporturi sociale sau a unor civilizații, ci el este factorul principal şi hotărâtor, material şi spiritual, creatorul însuşi a acestor orânduiri şi civilizații. Imponderabila sa natură şi rostul său ca forță spirituală sânt temeiul istoriei.

(Poiana Mărului - 1947)

ASPECTE ALE CRIZEI

pagina 32

Au fost îndeajuns câteva decenii de criză, semănate cu războaie şi revoluţii, ca omul să-şi poată manifesta fragilitatea şi fondul subteran, până în limitele unei mari tragedii colective, azi încă în plină desfăşurare. Ce au încercat să acopere milenii de civilizaţie s'a dezgolit acum.

Epoca modernă, de un optimism superficial, a avut un caracter mai mult formal şi exterior, ceea ce nu a întârziat să-şi arate consecinţele, cultura şi civilizaţia umană nu se păstrează numai cu legi şi instituţii juridice şi nici nu progresează numai cu efortul material şi tehnic. Acestea cultivă aparenţele, care ne pot duce la mari desamăgiri şi suferinţe. Omul a putut deveni mai iscusit în treburile personale sau publice - dincolo de bine şi de rău, cum a spus un filosof -, dar aceasta nu i-a fost îndeajuns ca să-l ridice pe treptele superioare conştiinţei şi responsabilităţii, nu a reuşit nici măcar să-l păstreze la o treaptă minimă de umanitate. Când aşezămintele au slăbit, comportarea formală şi exterioară nu a mai putut fi menţinută în stare de funcţionare şi omul a apărut ca o făptură degenerată, condusă de instincte primare.

Cultura şi civilizaţia nu pot avansa numai prin progresul material şi tehnic, nici chiar prin cel social, ele având un fond mult mai adânc, de ordin moral şi spiritual; activitatea politică şi cea juridică, ca să fie cu adevărat progresiste şi umane, trebuie şi ele să se alimenteze din acest fond. Aşa se explică de ce în toate marile crize istorice, reconstrucţia a fost făcută prin înţelepciunea şi virtutea unei aristocraţii spirituale.

Omul modern a fost sustras ordinei metafizice şi reli-

gioase, pentru a fi dăruit în întregime ordinei materiale. Omul judecat unilateral a fost angajat pe un absolut foarte relativ; singur şi sărac (redus), el a căutat un sprijin acolo unde nu era decât un miraj înşelător; libertatea şi omenia nu puteau veni pe această cale. Omul a fost desumanizat; de aceea sântem atât de nefericiţi.

Spiritul cantitativ pare să fi fost un spirit de epocă. De aceea, tehnica s'a dezvoltat atât de mult, fie că ea a privit ştiinţa sau producţia şi tot de aceea s'a dezvoltat livrescul şi artizanatul. În educaţie a fost la fel: cât mai mulţi ani de studii şi cât mai multe cunoştinţe acumulate.

Cum este orientată viaţa omului, care este ierarhia valorilor, ce aduce sănătos ştiinţa, filosofia şi arta, câţi savanţi şi oameni de omenie reuşesc să se ridice, acestea interesează mai puţin. În economie, în asistenţa socială sau higienă se manifestă acelaşi spirit cantitativ; sensul acestor activităţi şi a operelor împlinite, ordonarea lor către un punct de convergenţă unde calitatea omului să răspundă, interesează mai puţin sau poate deloc.

Trebuie să ne controlăm bine condiţiile propriei noastre existenţe şi noţiunile cu care lucrăm. Cultură şi civilizaţie nu înseamnă ceea ce obişnuit se crede, fenomene întâmplătoare, raportate la atât de variatele şi multiplele noastre apetituri, uneori în adevăr, foarte rafinate. Cultura şi civilizaţia constituesc o totalitate organică de manifestare a naturii umane complexe şi a destinului său spiritual, a progresului material, dar şi a perfecţiunii morale, ce îşi are isvoarele undeva, într'o altă ordine decât aceea cunoscută prin simţuri.

Omul a uitat că arhitectura vieţii cere şi o cupolă, a uitat ca-

lea ascensională a marilor sale cuceriri, gândul către ceva pur şi perfect, setea de absolut.

02 | PRACTICISMUL MODERN; CONSECINȚE ÎN ŞTIINȚĂ ŞI ARHITECTURĂ

Practicismul modern a avut importante consecințe asupra tuturor activităților umane; indiferent cărui domeniu aparțineau, au căpătat un *caracter utilitar*. Ştiința, filosofia sau artele, toate au căpătat acest caracter; ele au părăsit munca şi efortul înnobilat al pasiunii pure, au părăsit creația gratuită pentru că acolo unde trebuia să activeze setea de absolut a lucrat şi a subminat interesul material care, lăsat liber, devine rapace. Oamenii nu au mai avut trează conştiința în fața adevărului, binelui şi frumuseții, ci au tulburat-o în diverse forme cu infiltrații ale succesului imediat, social (carieră) şi material. Ştiința, filosofia şi arta, devenite profesiune, au dus cultura într'o zonă insalubră.
Să vedem cum arată această situație, prin exemple concrete, luate din domeniile arhitecturii şi al ştiinței.
Inginerul constructor a înlocuit arhitectul în mare măsură şi în acest fel s'a degradat nobila activitate umană în care a strălucit geniul unor oameni ca Praxiteles, Leonardo sau Michelangelo.
În trecut, casa, locuința cea mai simplă a omului, a păstrat ceva din ființa lui. Construcție unitară, ea a păstrat de-a lungul veacurilor un caracter ce depăşeşte utilul; de aceea au apărut atâtea stiluri. Nu mai vorbim de marile monumente, simboluri ale năzuinței unei societăți, sau de creațiunile de împărăție spirituală, cum au fost bunăoară catedralele gotice şi toate minunile de acest gen ale diverselor civilizații.

Blocul, această construcţie hibridă din punct de vedere spiritual şi nesemnificativă din punct de vedere estetic, este expresia epocii noastre. Ca şi haina sau mobila, casa a căpătat influenţa uzinei. Producţie standard, în serie, expresie a unei vieţi şi ea nu mai puţin standardizată, casa îşi pierde conţinutul ei moral, se desumanizează, îşi pierde semnificaţia unei vieţii de aspiraţie spirituală şi apare desgolită de orice sens. Casa modernă tinde tot mai mult către un produs al unui om fără suflet; e făcută parcă numai pentru împlinirea unor rosturi pur biologice, la un nivel de mediocritate dezolantă. Inginerul constructor a luat locul arhitectului. Arta, care spiritualiza materia, care făcea să nu mai vezi piatra, nici lemnul, nici varul sau vopselele, ci realizarea unei idei, a unei viziuni într'o operă de sine stătătoare, arta arhitecturii a decăzut ca anacronică. Eleganţa coloanei ionice, măreţia arcului gotic, fragilitatea de piatră a construcţiilor Renaşterii, nu „rentează" azi, nici ceva nou de aceeaşi calitate.
Omul nu mai ştie închina nimic din făptura sa trudită, nici o sforţare care să-i arate nobleţea, fiorul divin care dă lucrurilor sale trăinicie, substanţă şi frumuseţe.
Ştiinţa modernă, activitate umană atât de înfloritoare, a luat şi ea un aspect cu totul deosebit; se pretinde că savantul este tipul caracteristic al epocii. Materialismul şi practicismul modern nu numai că i-au acordat un primat, dar au influenţat-o adânc, dându-i o formă şi un sens pe care în trecut nu le-a cunoscut şi care pot fi socotite de o coloratură decadentă.
Specializarea a schimbat mult din condiţia inteligenţei umane şi a afectat serios creaţia culturală. Omul bogat in-

terior, creatorul complex al Antichităţii, Evului Mediu sau al Renaşterii, e anacronic. Omul de larg orizont, slujitorul tuturor marilor discipline şi arte, de la ştiinţă şi mistică, trecând prin filosofie, poesie şi pictură, nu mai e actual. Modernii văd în această situaţie un motiv de succes şi seriozitate, dar nu-şi dau seama cât de mult s'a pierdut în raport cu ceea ce s'a câştigat prin specializare. Creatorii adevăraţi nici azi nu renunţă. Specialismul sufocă marile spirite şi degradează inteligenţa umană. Omul excepţional, omul complex, chiar când e supus nevoilor vremii de azi este un specialist într'un domeniu precis de fapte, îşi încadrează activitatea şi întreaga sa muncă într'o *sinteză* care face să dea strălucire celor mai mici părţi din cercetările sale. Chiar dacă actul creator nu ia forme de expresie deosebite, el se produce ca şi când acest lucru ar putea fi realizabil.

Specialismul, *stricto-sensu*, coboară ştiinţa şi aduce pe slujitorul ei la situaţia unui meşteşugar. De fiecare dată când un specialist ignoră domeniile înrudite şi se închide gelos în cuşca disciplinei sale, inteligenţa umană suferă şi cultura decade. Lumea modernă a cunoscut o îngustare de orizont şi o sărăcie a formelor de expresie care au apărut, în mare măsură, odată cu specializarea exagerată şi tehnicismul asociat.

Specialismul este valabil mai mult ca un cadru şi mai puţin ca scop şi mijloace. În prezent, când cercetările ştiinţifice, au luat o atât de mare amploare, sigur că e mai bine să ne limităm câmpul de cercetare, dar aceasta nu trebuie să ducă la o îngustare a concepţiei şi metodelor ştiinţifice, ci dimpotrivă: un spirit cât mai larg, cuprinzător şi elevat trebuie să ne anime continuu.

Dar ştiinţa contemporană mai are încă un păcat: modul cum a privit şi tratat *natura.* Că cercetarea, observaţia directă şi experimentul s'au aplecat mai mult asupra naturii, acest fapt nu poate fi un rău, ci chipul cum s'au aplicat. Ştiinţa modernă, prin atitudinea în faţa lumii şi vieţii, l-a fixat pe om la periferia existenţei şi l-a desumanizat. Omul modern a trăit numai spaţial, exterior, material şi deci sensual cu întreaga sa fiinţă. El a sărăcit interior şi când s'a aplecat asupra naturii el nu a mai înţeles valoarea şi nici frumuseţea în felul cosmosului Grec sau universului medieval.

Viziunea Creştină medievală, a acelor timpuri care au fost numite „obscure," deşi a cunoscut mai puţin natura în sensul ştiinţei moderne, a avut în faţa ei o atitudine mai corectă şi mai rodnică, în sensul promovării umanităţii noastre. Omul Evului Mediu, care îşi adâncea conştiinţa în fiinţa supremă a lui Dumnezeu şi stabilea o comuniune cu supranaturalul, privea lumea ce ne înconjoară, lumea exterioară nu cu gând de exploatare, ci ca ceva frumos, adânc, plin de semnificaţie - un fel de simbolism şi poate cel mai autentic - încât am putea spune că acest om, în fiece clipă şi în fiecare lucru, trăia permanenţele. De aici o vioiciune, o frăgezime şi un optimism pe care noi, cei din era ştiinţei şi tehnicei, nu le mai cunoaştem.

Au fost gânditori de mare reputaţie care au profetizat şi au profesat părerea (pentru noi nu e decât o părere) că ştiinţa singură va scoate omul de sub apăsarea fricii. Dar cât de mare frică l-a cuprins pe om, tocmai azi, la capătul unor cuceriri atât de strălucite! Are şi de ce. *Omul stăpâneşte astăzi puteri de care el este nedemn.* Evoluţia lui morală şi

spirituală apare nu numai necorespunzătoare, dar pare că dă semne de totală degenerescență, ceea ce poate lua un caracter catastrofic; un nebun poate dispune de întreaga umanitate.

03 | INSTITUȚIILE MODERNE; CENTRALISM ŞI ABSTRACȚIONISM

Instituțiile moderne, centraliste şi abstracte, au făcut mult să sufere omenirea, adică omul viu, concret.

Cu cât nevoia de conviețuire a popoarelor a crescut, cu atât formele abstracte s'au perfectat. Nimeni nu ştie de unde, cine, cum? Ceva pluteşte pe sus, ceva nevăzut, care aduce teama şi până la sfârşit pustiul.

Popoarele, şi prin ele umanitatea, trebuie să găsească un sistem de conducere mai apropiat de viață, de *omul concret,* de omul viu şi rânduirile sale organice (cum e familia) mai aproape de tot ceea ce este şi generează viață.

Organizațiile mari nu implică, în mod necesar, forme centraliste şi abstracte. Democrația liberală este, în general, o medie. Au măsurat, au adunat, au împărțit şi, iată, ordinea socială s'a produs. Ce s'a calculat? Un sens, un spirit? Este cea mai ciudată şi nefericită operație, operație record: spiritul cuantificat. În fond, epoca modernă a eliminat spiritul; omul s'a diminuat, s'a standardizat şi civilizația a intrat în impas.

Epoca modernă a avut o deosebită sensibilitate față de ştiința şi practica dreptului. A fost bine, dar nu îndeajuns.

Morala publică trebuie să fie o medie a ceea ce trebuie să fie un om, după cum *normele de drept* reprezintă tot o medie a ceea ce constituie limitele comportării noastre făță de

societate şi de stat, indiferent ce conţinut moral exprimăm pe plan interior.
În faţa legii, oamenii sânt culpabili pe două căi, în două moduri: când ai călcat dincolo - în jos de morala publică şi când ai călcat dincolo - în sus de aceeaşi morală; aceasta pentru că am văzut cum morala, care fundamentează dreptul, este o medie.
În genere, dreptul funcţionează în favoarea societăţii şi împotriva celor mai mulţi dintre oameni (indivizi) care au o morală întemeiată pe instincte, pe apetit sau pur şi simplu sânt imorali sau a-morali. El mai atinge însă şi pe acei ce nu cred în fundamentul eticei; este conformismul social. Aceştia, însă, păcătuiesc printr'o atitudine susţinută de un plus moral, printr'o atitudine întemeiată şi mereu controlată faţă de o conştiinţă superioară, ca însăşi expresie a unei concepţii, cea mai înaltă despre adevăr, despre om şi viaţă. Purtarea acestora nu este condiţionată de aprobarea celor mai mulţi, în sensul democraţiilor moderne şi, deci, de un principiu cantitativ (Rousseau), ci de o conştiinţă a ceea ce este natura umană şi aspiraţiile sale cu totul specifice în faţa a ceea ce constituie adevărul, binele şi frumuseţea şi, deci, de un principiu calitativ.
Normele de drept ale societăţii moderne au căutat să satisfacă acest desiderat cantitativ al majorităţii, socotind că în acest fel s'a creat cel mai bun climat săvârşirii binelui; rolul lor a fost mai mult o frână.
Dar istoria ne-a arătat şi forme care au desconsiderat nu numai calitatea unei morale, dar şi însuşirea ei majoritară, ceea ce a dus la stări şi mai grave.

04 | ISTORIA, IMAGINE A OMULUI

Îndeobşte, istoria este văzută ca un curs neîntrerupt de evenimente, uneori chiar ca o înşiruire de fapte adăugate una alteia, ca şi când nimic nu s-ar întâmpla între ele. Acesta este felul cel mai vulgar de a înțelege istoria.

În fond, istoria este un curs neîntrerupt de viață umană şi aceasta presupune o realitate complexă şi are multe urmări. Cu toate deteminantele posibile şi de orice natură, nu putem înțelege mare lucru, dacă nu aşezăm omul în centrul vieții istorice.

Aceasta infimă şi splendidă făptură a omului este aceea care ne va explica adevăratul sens al istoriei. De ce? Pentru că istoria este spirit şi formă. (Ceea ce se crede în general ca material este forma istorică.)

Istoria, dincolo de condițiile ei materiale, este orizontul spiritual al omului şi forma sa de epocă şi stil. În general, istoria reprezintă sensul, spiritul şi variatele forme ce le îmbracă în concret. Este un nonsens să concepem o istorie umană la nivelul naturii pentru că atunci am ieşit din istorie, pentru că atunci am ieşit din umanitate. Putem, de pe această poziție, judeca o istorie vegetală sau animală, dar nu una umană, care începe cu explozia spiritului şi a rațiunii

La cele mai primitive civilizații pe care le-a cunoscut istoria - arheologie sau etnografie - s'a constatat acelaşi lucru. *Sensul* - spiritul uman şi forma sa proprie - a dat naştere atâtor civilizații şi culturi, de o varietate cum numai viața ni le poate oferi. Şi tot acestea au creat epocile în interiorul aceleiaşi civilizații.

Sforțările de a le explica geografic, rasial sau economic,

s'au dovedit a fi insuficiente oricât de reale ar fi aceste condiții pe care nimeni nu le neagă. De aceea, nici nu s'a putut explica de ce istoria prezintă forme atât de variate şi are atât de mari posibilități deschise. Oricare dintre factorii materiali citați nu pot prezenta o varietate de forme istorice umane ca acelea ce au existat şi o infinită posibilitate de a se întruchipa. Istoria nu se repetă niciodată, ci mereu îşi caută formule şi forme noi de viață. Când le are, e bine, când nu, e criză (ca astăzi). Între civilizații şi epoci se pot face apropieri, comparații, analogii, dar nu se pot stabili identități.

Istoria are imaginea omului. Spiritul său, sensul, stă în inima istoriei şi generează continuu. Complexa şi neîmplinita sa figură aduce la viață atâtea frumuseți şi atâtea tragedii.

Istoria este destin uman; societatea, în transformările ei, are în centru această complexă, ciudată şi contradictorie făptură: *Omul.* (Poiana Mărului - 1974)

CONDIȚIA OMULUI

pagina 44

01 | CRIZA CONTEMPORANĂ, CRIZĂ A OMULUI

Glasurile celor care numai cu 20 - 30 de ani în urmă arătau că civilizația şi omul trec printr'o mare criză, că instituțiile şi concepția de viață a lumii moderne îşi închide ciclul istoric printr'o fază de mari prefaceri, astăzi nu mai sânt nesocotite ca în trecut, ci stăpâneşte mintea şi sufletul multor oameni, fireşte, a celor conştienți de condiția lor şi a civilizației. Ceea ce nu pare deplin lămurit sânt dimensiunile şi mai ales natura acestei crize.

În desfăşurarea ciclică a istoriei, putem afirma că sântem în fața celei mai mari crize din câte a cunoscut umanitatea. Începuturile ei pe plan spiritual sânt în impresionismul Francez (ca stil de cultură), fenomen care a închis epoca începută cu Renaşterea şi a deschis căile frământate ale unei alte lumi, departe încă de a-şi găsi formula de viață şi instituțiile corespunzătoare.

Unii din factorii de răspundere cred că nu sânt bine repartizate materiile prime, alții că nu au piețe de desfacere, iar alții cred că belşugul şi confortul nu corespund între clasele sociale şi, toți laolaltă, cred că soluția trebuie găsită în ordinea economică şi socială.

Lucrurile au fost privite numai exterior şi material. Criza economică şi social-politică, pe care nu le neagă nimeni, nu sânt decît manifestările adevăraților ei termeni, vor face ca umanitatea să-şi consume răul încă multă vreme, până va putea să ajungă în pragul altei epoci, mai bune. Marea dramă a lumii contemporane este centrată în altă parte decât în crizele economice şi politice, acolo de unde pornesc isvoarele răului şi de unde poate veni şi binele: în *natura* intimă a omului, în *orizontul* său, în *spiritul* care

îl guvernează şi îl face să fie ceea ce este. Căderea omului contemporan este răul principal, răul de care suferim cu toţii şi care se manifestă în toate domeniile de activitate umană, de la religie trecând prin filosofie, ştiinţă şi artă până la educaţie, de la economie până la politică şi întreaga condiţie istorică şi spirituală a omului.[22]

Cine şi-ar fi închipuit cu două secole în urmă, atunci când atât de luminos şi naiv se plămădea acest desnodământ tragic, că omul va ajunge în starea de negaţie a propriei sale naturi şi că lumea sa de valori va fi răsturnată, stare pe care atât de nedumeriţi şi chinuitor o experimentăm cu toţii azi? Epoca modernă, mai ales după Revoluţia Franceză, s'a mândrit cu cuceririle sale - şi multe dintre ele au fost o înaltă manifestare a geniului uman - dar aceste cuceriri, oricând s'au produs, au marcat şi o trădare a naturii omului şi destinului său spiritual, în aşa fel încât azi vedem întorcându-se asupra noastră ca o pedeapsă grea, tot ceea ce s'a socotit cale a mântuirii.

Gândul curat, care luminează interior fiinţa umană şi care îl arată superior animalului, s'a stins, înlocuit de senzaţii tari, care l-au coborât sub nivelul acestei fiinţe cu adevărat naturale. Gândul, dacă a mai dăinuit sub fruntea tulburată a omului cetăţii moderne, a devenit instrument diabolic (scopul scuză mijloacele), flacăre mistuitoare a aspiraţiilor şi demnităţii umane.

---

22 Ceilalţi factori, intelectuali, economici, social-politici, care au conlucrat în această perioadă de criză, atât de complicată şi de dramatică, îi vom studia în volumul al doilea din lucrarea „Destinul civilizaţiei", unde cercetarea are un caracter istoric mai concret. În capitolul de faţă vizăm mai mult planul spiritual şi condiţia omului, ceea ce socotim că e primul factor al crizei.

Principiile cetății moderne, activitățile şi întreaga sa rânduială converg către un rezultat sigur: desfigurarea omului. Cultura s'a transformat în propagandă şi distracție, binele în succes material, frumusețea în rafinament pervers. Economia şi politica, mult prețuite pentru eliberarea omului, nu au făcut decât să-l supună unor condiții tot mai grele. Ştiința şi morala industrială, care i-a stat la temelie, mult lăudate pentru progresul ce-l promiteau, au închis omului căile către o viață proprie naturii sale, către o viață de creație şi echilibru.

Care să mai fie alte înțelesuri ce ar putea fi date activităților fundamentale şi valorilor omului, în afară de acestea ale cetății dominate de economia şi politica ei, *fatum* (destin) modern care chinuie azi întreaga umanitate?

Lumea de azi, ca şi în trecut, când a mai străbătut perioade de criză, a uitat ce înseamnă om şi umanitate, a uitat *cât* îi este dat să fie şi *cum* să fie, pentru a răspunde tuturor schimbărilor timpului şi a rămîne mai departe om cu firea întreagă, a uitat unde este prinsă existența sa şi încotro trebuie să meargă pentru a-şi împlini un destin pe cât de imperios, pe atât de greu. Omul modern, al cărui exemplar desorientat şi chinuit îl trăim noi azi, a năzuit dincolo de natura şi puterile sale, a mers pe căi improprii şi amăgitoare, ceea ce nu a întârziat să-şi arate roadele. Criza contemporană este consecința logică şi istorică a orientării omului modern, a spiritului demiurgic ce l-a dominat, a absolutismului său şi a falselor divinități ce şi le-a creat: proprietatea şi capitalul, statul-zeu, pan-sexualismul etc.

02 | OMUL-IDEE ŞI OMUL-LUCRU

Epoca modernă, integrând omul în natură, a crezut că a descoperit omul adevărat, ca a descoperit libertatea. Marii filosofi şi reformatori ai acestei epoci de înalte aspiraţii nici nu au bănuit, însă, că naturalizarea omului îl va denatura. Fiindcă ce înseamnă criza de azi în inima ei decât confundarea naturii-natură cu natura morală, confundarea culturii materiale cu cultura spirituală, proprie omului?

Lucrurile s'au petrecut pe nesimţite după Renaştere; la început ca o deslănţuire de energie şi viaţă, mai apoi ca o încălcare a naturii, unde omul modern s'a dorit atât de mult şi perfect încadrat; la început ca o apropiere a omului de animal, mai apoi ca o reducere a sa la datele materiale ale naturii. S'a căutat o definiţie a omului acolo unde el era sortit să dispară, s'a căutat natura sa proprie, esenţa sa, în ceea ce îi era comun cu animalul şi piatra. S'a luat religiei dreptul de a avea cuvânt în această problemă, lăsândo pe seama biologiei şi fizicei. Şi de aici s'a crezut într'o eliberare a omului tocmai atunci când a fost supus unui regim al necesarului şi a fost introdus în lumea determinismului universal şi absolut.

Ca fiinţă naturală şi supusă ordinei materiale a lucrurilor, omul a devenit un instrument, un obiect, un lucru: aici stă închisă toată suferinţa contemporană, atât de lipsită de orizont. Tragica stare de a fi acolo unde nu ţi-e locul, de a fi ceea ce nu eşti, de a duce o viaţă împotriva firii şi a lucra împotriva aspiraţiilor proprii, este starea pe care noi, oamenii celui de al XX-lea veac, sântem sortiţi să o experimentăm ca o pedeapsă şi ca o cale a răului produs de trufia umană, aşa cum s'a manifestat la înaintaşii noştri, cu secole înainte.

Cel ce a spart unitatea omului şi a declanşat criza morală a fost însuşi părintele filozofiei moderne, Descartes. El a zis că omul e dublu, suflet şi corp deosebite, principiu de la care plecând nu a fost greu să se înlăture unitatea ontologică a omului - spirit întrupat - şi să se alunece după voie când într'o parte, când în alta, reținând fiecare ce-i convenea şi îndepărtând ceea ce i se părea de prisos. Iată-l, deci, pe omul-spirit pur, pe omul-idee sau pe omul-materie pură, perfectată bio-chimie, pe omul-animal, apărând pe scena istoriei ca o întrupare a adevărului ultim, ştiințific, cerând dreptul la domnie. Şi dacă omul-spirit pur nu a avut prea mare influență, rămânând mai mult în lumea intelectuală, aceea a speculației pure, omul-materie a stat la temelia nu numai a ştiinței ultimului veac, ci şi a ordinei social-politice, a moralei şi tuturor activităților omului contemporan.

Aşa s'a ajuns la rătăcirea de a socoti partea drept întreg şi de a o folosi în chip arbitrar; aşa s'a ajuns la acel relativism absolut şi la contrariul său, absolutul relativ, aşa s'a ajuns la omul redus şi cel hipertrofiat, origine a atâtor conflicte fără putință de ieşire la un liman. Criza contemporană, care dă lumei noastre o înfățisare apocaliptică prin adâncimea şi multiplicitatea formelor pe care le îmbracă, provine din ruptura unității omului, a existenței sale complexe şi armonioase, a condițiilor sale proprii de existență şi manifestare.

Aşezămintele moderne, tot mai ştiințific întocmite, au luat ființă şi au întrupat această concepție a naturii umane. Ele nu ştiu şi nici nu pot să ştie ceva despre natura complexă şi tainică a omului adevărat, despre năzuințele sale, pentru

că tocmai pe acesta îl ignoră în vederea unor finalități pe cât de utopice, pe atât de crude.

Atunci când s'a crezut mai mult în descoperirea şi eliberarea omului, tocmai atunci s'a efectuat procesul de denaturare. Omul abstract (idee) şi omul-lucru s'au substituit de-a lungul vremii, omului concret, omului viu, aceluia care este singur capabil de cultură şi progres, care întreprinde şi suferă rodnic o condiție proprie naturii sale, adică ființă spiritualizată.

Omul nu este o întreprindere oarecare, reuşită, la bunul plac al minții noastre, aşa cum a gândit raționalismul de toate categoriile şi nici un obiect, un lucru, verigă moartă într'o înlănțuire universală, aşa cum l-a conceput materialismul determinist. Omul adevărat este prins într'o lume concretă, organică şi vie. Aceasta nu înseamnă însă a-l aduce la starea de element al naturii, ci numai a-i recunoaşte determinantele, aşa cum apar ele în natura sa proprie, adică de spirit întrupat.

Omul modern şi contemporan, fie el liberal sau totalitar, aruncat cu o pasiune bolnăvicioasă asupra valorilor materiale, a fost forțat să-şi petreacă viața mai mult în activități care privesc lumea externă, departe de orice sforțare interioară, departe de orice aspirație spirituală, de armonia şi unitatea complexă ce trebuie să le aibă o ființă pentru a fi umană. Această trăire, numai pe plan exterior, a deplasat centrul vieții noastre numai către una din activitățile pe care trebuie s-o îndeplinim (ca specialişti) nu rareori până la identificare, dar care nu era singura şi nici cea mai importantă.

Ce a decurs din această aşezare a omului se poate vedea

uşor, pretutindeni în lumea noastră civilizată. Trăirea în exterior, identificarea cu o funcţiune care prin specializare a devenit uniformă şi monotonă, a distrus viaţa interioară a omului, energia sa creatoare, spontaneitatea şi puterea de împlinire a unor rosturi pe cât de noi, pe atît de superioare. Omul contemporan este sterp, este mecanizat până în limitele morţii şi aceasta pentru că el este intelectual sau lucrător specializat.

Vechile şi organicele activităţi ale unui trecut pe care nu-l mai voim întors şi care nici nu se mai poate întoarce, aveau un nivel redus, dar toate erau judecate nu numai în înţeles material, ci şi spiritual. Aceste activităţi cereau producătorului o sforţare variată, mereu nouă şi mereu unitară. Ce dezastru interior se produce în omul care este nevoit să facă mereu un lucru mărunt, mereu acelaşi, un element material, pe care niciodată nu va putea să-l folosească în întruchiparea operei finale! Căci aceasta înseamnă fabricaţie, aşa se produc lucrurile în serie. Lucrul fabricat este un produs mort care îl distruge atât pe cel ce l-a produs, cât şi pe cel ce-l foloseşte.

Această stare de lucruri este prezentă nu numai în fabrică, ci oriunde apare omul în cetatea modernă, copleşit de progresul său tehnic şi material. Funcţionarul de stat sau comercial care rezolvă, copiază sau inventariază o viaţă întreagă o seamă de lucruri fără culoare, fără sens, act strict mecanic şi lipsit de existenţă proprie, intelectualul profesor, gazetar sau inginer merg toţi către aceiaşi anulare a însuşirilor de existenţă umană concretă, cu toate condiţiile şi năzuinţele sale spirituale.

Omul cetăţii moderne, îndreptat continuu către exterior ca

într'un deşert sufocant, îşi pierde forţa creatoare interioară şi cade într'o mare moarte a unui destin care numai aparent mai este uman.

Căile spiritului s'au închis. *Omul-idee, trecând prin omul-funcţiune, a devenit omul-instrument, omul-lucru,* stare care marchează spectacolul cel mai trist al istoriei spirituale. Omul-lucru este cea mai degradată făptură, inteligent şi bine organizată cum n-a cunoscut încă lumea; cel de al XX-lea veac al istoriei după venirea lui Hristos a avut această mândrie.

03 | EDUCAŢIE ŞI FABRICAŢIE

Omul modern şi comtemporan n-are simţul concretului, al organicului, al realităţii complexe, sensibile şi suprasensibile, nu are sete de creaţie şi de absolut. Prin dominarea economicului şi instrumentului său, tehnica, prin dominarea politicului, această ultimă formă a dramei umane ieşită din Renaştere (Machiavelli), omul a fost supus nivelării, uniformizării, a fost supus depersonalizării. Şi cum totul s'a interpretat ştiinţific, educaţia nu a fost lăsată în afara acestei binefaceri. Ştiinţa creşterii oamenilor a mers în cadrele şi în sensul condiţiei contemporane: ea a căutat să satisfacă nevoile creării unui om după chipul şi asemănarea societăţii contemporane, după omul „aşa cum este el în realitate." Dar am văzut mai sus ce este această „realitate."

Ştiinţa modernă şi contemporană, consecinţa ei atât de minunată şi catastrofală, tehnica, au redus totul la formule simple, toate uşi deschise pentru confecţionarea după plac a tot ceea ce avea omul nevoie. Aşa s'a ajuns şi la confecţionarea omului însuşi. Conducătorii s'au hotărât

să-l realizeze după formule, ca pe orice fabricaţie. Aşa a apărut omul standard în regimurile totalitare.

Omul standard nu este numai o consecinţă a cuprinderii naturii morale într'o formulă; judecat din punct de vedere social, fenomenul este strâns legat de un alt important fenomen şi anume: intrarea masselor în acţiune pe front politic. Democraţia şi democratizarea au tins tot mai mult la *nivelare.* Egalitatea de drept a fost transformată în egalitate de fapt. Omul mediu, omul comun, uneori chiar cel nedotat, a fost socotit omul adevărat şi după el s'au construit toate aşezămintele şi s'au deschis toate căile; conformismul social, o consecinţă firească. O democraţie concepută astfel înlătură total libertatea şi creaţia.

Dar omul nu este o întreprindere, nu este o întocmire oarecare, după voia sau putinţele noastre. Omul şi natura sa atât de complexă şi tainică, atât de inegal întrupată, nu va mai înflori fără libertate şi fără condiţii morale proprii. Fiece fel de plantă are nevoie de pământ şi climă proprie pentru a rodi. De ce atunci omul să fie aşa de simplist tratat? De ce el să nu poată rodi oriunde şi oricum?

Fără libertate nu va fi elită şi fără elită nu va fi spiritualitate, nu va fi nici elevaţie, nici progres; elita spiritului şi spiritualitatea elitei. Va trebui să trecem din nou de la omul standard la *omul model*, la omul ales, formă superioară a tot ceea ce apare sub acest nume. Atunci vom avea civilizaţie şi cultură, atunci vom avea omenie.

04 | RELIGII ŞI DIVINITĂŢI MODERNE

Integrarea omului în natură şi credinţa în raţionalitatea lumii şi vieţii au dus la absolutismul uman şi la credinţa în

atotputernicia sa. În acest fel, Dumnezeul Creştin, realitate vie, transcendentă, devine ceva de prisos, o închipuire fără sens şi corespondență în realitatea obiectivă. De îndată ce omul poate cuprine cu mintea sa şi îndruma lumea aceasta în care el este integrat, se înțelege de la sine că Dumnezeu este în noi înşine. Dumnezeu imanent nu este altceva decât autodivinizarea omului, omul individual sau colectiv, dar întotdeauna omul şi producțiile sale.

Integrarea omului în natură - treaptă pe scara biologică - aşa cum a realizat-o epoca modernă a degradat calitatea omului, aşa după cum am arătat mai sus, şi ca o consecință imediată şi gravă, a distrus ierarhia lumii.

Descartes şi Hegel au făcut procesul idealizării lui Dumnezeu până la a-l prezenta ca final al dezvoltării omului şi umanității sale. Nietzsche şi Marx au făcut procesul decapitării lui Dumnezeu până la întocmirea unei *religii athee,* misiune ce i-a revenit în ordinea social-politică lui Lenin.

Omul modern, creator, puternic şi stăpân, omul lui Rousseau şi al Iluminismului, sustras ordinei divine transcendente, după experimentarea propriilor sale forțe, a devenit un univers închis, un element însingurat. Şi aşa, treptat, a simțit golul de sub el, a cunoscut neantul, temă favorită a filosofiei contemporane. Ce-i putea aduce nou, întăritor această ordine naturală? Nu-i putea aduce decât izolarea, teama şi fuga de prăpastie. Desprins dintr'o lume concretă, vie şi spiritualizată, lume în care omul trăia şi lucra ca chip al lui Dumnezeu, integrat naturii mute şi oarbe a determinismului ştiințific, omul a simțit fiorul făpturii sale căzute şi slabe.

O întoarcere nu putea face. Consecvența umanistă şi modernă l-a dus pe drumuri care să-i redea un echilibru, să-i redea certitudinea, stare atât de profundă naturii umane. Şi le-a găsit în ordinea temporală, în ordinea lucrurilor create. Acest om obosit de singurătate şi orizont închis, acest om grăbit să-şi recapete echilibrul, a inventat noi divinități care trebuia să satisfacă setea de absolut, fără de care nu putea trăi. *Descoperind certitudinea, omul modern şi contemporan au crezut că descoperă adevărul*. De aceea, la rând şi fiecare în felul său, au apărut în cortegiu metafizic şi religios: individul cu rațiunea şi proprietatea sa, societatea cu clasa şi statul său.

Trecem peste divinitățile moderne, aşa cum au apărut în mintea unor filosofi ca Rousseau, Hegel, Comte (în faza mistică) sau Durkheim, pentru a ne opri la acelea care au stăpânit massele ultimului secol.

În lumea creată de Revoluția Franceză, aceea a individualismului burghez, proprietatea a avut o însemnătate deosebită atât din punct de vedere material, cât şi spiritual. Cum a înțeles această lume proprietatea, care a fost funcțiunea şi sensul ei în viața omului? Omul nu poate fi om, nu-şi poate trăi condiția superioară, dacă-l lipsim de dreptul proprietății. Proprietatea apare aici ca un element definitoriu al persoanei umane, este temelia pe care se clădeşte ființa sa, atât din punct de vedere fizic, cât şi moral. Proprietatea nu este numai un mijloc prin care ființa animală a omului există, ci şi o cale de împlinire a sa ca ființă spirituală. Până unde merge această a doua funcțiune a proprietății în lumea burgheziei liberale este mai greu de arătat pentru că merge tocmai acolo unde

stăruie unul din isvoarele răului istoric şi care a dus la comunism.

Ca tot ceea ce poartă pecetea epocii moderne, omul realizat de liberalismul burghez trăieşte mai mult o viață exterioară: aici se sprijină gândirea sa, aici stăruie fapta şi valorile sale. Fiind lipsit de o viață interioară, disciplinată şi profundă, fiind lipsit de o viață spirituală proprie naturii sale, trăind numai într'un orizont închis, fără rezonanțe tainice, fără isvoare într'o altă ordine decât aceea materială, omul acestei epoci a căutat un reazem, o permanență, o realitate supremă care să învingă singurătatea şi moartea. Şi această realitate supremă a fost descoperită în proprietate.

Proprietatea în lumea burgheză nu joacă atât un rol economic, cât unul metafizic şi religios. Numai în acest fel îi putem înțelege marile rosturi şi puteri cu care a fost învestită şi care s'au făcut profund simțite, numai în acest fel putem înțelege calitatea deosebită, superioară a omului bogat. Elită înseamnă posesiune; orice judecată de valoare pornea de aici.

Omul a trebuit să slujească şi să sacrifice totul acestei divinități moderne, acestei realități originare şi superioare de la care vine şi se ține totul. Din condiție, cale sau instrument de realizare, proprietatea devine scop suprem către care năzuie cugetul şi fapta noastră, acolo unde este isvorul vieții. Într'o lume zisă liberă, libertatea devine un pretext şi text prezent în legea fundamentală, dar absent în viața societății moderne şi contemporane. Omul liber, cu care epoca aceasta s'a mândrit, este o abstracțiune, un mod intelectual şi formal de manifestare, pentru că omul real, devenit instrument, a căzut din calitatea sa.

Proprietatea, şi îndeosebi banul, proprietatea, în forma capitalistă, inspiră şi îndrumează totul. Cine o are în mai mare măsură, este mai puternic şi mai împlinit. Religia, ştiința, arta se supun acestei divinități burgheze. Economia, politica, justiția se pleacă în fața atotputerniciei sale peste tot prezente. Oamenii au crezut în ea şi au slujit-o după putere, unul mai mult, altul mai puțin, dar toți siguri în lipsa lor de a birui o existență, altfel slabă şi efemeră.
Mirajul acestei divinități moderne a fost atât de mare, încât nici azi, când totul pare zdruncinat, când puterea altei divinități surori - Statul colectivist - tinde să-i ia locul, oamenii crescuți şi deprinşi în bucuriile şi certitudinile proprietății nu pot să creadă că e real ceea ce se desfăşoară sub privirile lor nedumerite.
Proprietatea, ca realitate supremă şi salvatoare, a fost doar o formă; o încercare tristă a bietei ființe umane, care a ieşit din ordinea firească a lucrurilor şi a părăsit misiunea de ființă spirituală. Burghezia a trăit exterior şi a stăpânit la fel. Ea şi-a creat, după natura proprie, o metafizică materialistă, prin care golul lăsat de Creştinism să fie umplut, prin care a încercat o ancorare în performanțe.
Proprietatea a dat omului sentimentul unei stabilități şi unei trăinicii, i-a dat o prelungire într'o lume pe care a ignorat-o. Azi totul pare sdruncinat şi drama este în curs. Burghezia capitalistă a privit înlăturarea tradiției religioase Creştine ca pe o operă de eliberare a omului modern, care năzuia singur să-şi asigure o viață demnă. Manifestările sale Creştine sânt în cea mai mare măsură conformism social şi nu religiozitate. Când Marx a spus „religia - opiumul poporului” privea desigur Creştinismul

istoric, în forma burgheză, nu esenţa religiei şi nu încape îndoială că a avut dreptate. Nimic nu putea fi mai puţin Creştin decât etica şi metafizica acestei clase atât de angajate în filosofia materialistă şi athee.
Marxismul a reacţionat însă nu numai împotriva pseudo-Creştinismului burghez, ci şi împotriva individualismului şi proprietăţii capitaliste care, după cum am văzut, era adevăratul fundament religios al acestei lumi. Setei de absolut a omului, individualismul burghez i-a dăruit proprietatea capitalistă ca pe o nouă divinitate. În opoziţie cu el, socialismul satisface această înclinare a omului prin prezenţa statului său totalitar. Statul socialist este o nouă divinitate a epocii materialiste moderne. După cum proprietatea era realitatea ultimă a lumii întemeiate de individualism, la fel, statul reprezintă aceiaşi realitate, adevărul absolut şi definitv al lumii întemeiată de socialism.
Statul socialist, reacţiune faţă de acela individualist liberal, cuprinde, îndrumează şi supune totul. Omul, întrucât mai dăinuie ca fiinţă deschisă spiritului, este în funcţiune de acest stat. Adevărul nu mai poate fi găsit oriunde şi oricum, ci numai într'un loc şi numai pe o singură cale. Problema libertăţii, a discernămîntului şi a alegerii, devine un fel de a fi într'o singură direcţie: aceea indicată. Omul nu mai poate, deci, face un act liber de voinţă şi aderare, nu mai poate năzui decât într'un singur sens: acela al adevărului întrupat de statul socialist şi atunci când nu o execută singur, este constrâns.
Omul bun şi deschis până la anarhie al Revoluţiei burgheze, deţinător al libertăţii nelimitate până la libertatea de a face răul, se închide în acest fel statului perfect, sin-

gurul deținător al adevărului, binelui şi frumuseții, statul conceput de Hegel şi realizat de Lenin. Proprietății capitaliste, învestită cu puterile tehnice de divinitate ale individualismului metafizic, i s'a opus statul socialist, realitate supremă față de care omul real, omul concret, nu poate lua decât o singură atitudine, aceea de aderare totală şi ascultare.

Dacă e bine sau rău, răspunsul îl datorează cele două curente înrudite: liberalismul şi socialismul, fundamente materialiste şi credincioase progresului „ascensional şi continuu."

05 | REABILITAREA OMULUI

Omul modern a înlăturat spiritul şi a superficializat cultura. Raționalismul său a însemnat fabricație şi obiectivismul său a însemnat sărăcie interioară. Omul modern s'a situat la periferia existenței pentru că s'a aplecat prea mult asupra lumii externe (excitantul exterior şi plăcerea), care nu putea rezolva nevoile naturii sale atât de complexe. De aceea a convenit atât de strâns cu instrumentul matematic şi a urmat calea epicureismului. Lipsa experienței directe, şi mai ales lipsa unui sens superior al tuturor activităților sale, l-au dus pe acest om acolo unde aspirațiile unui paradis artificial şi periferic nici n-ar fi bănuit că se poate ajunge: desorientare, desgust şi moarte spirituală.

Colectivitățile, văzute numai sub aspectul lor formal, sânt tratate ca structuri şi sisteme de relații ce funcționează *dincolo de om*, pe care îl supun unor finalități care nu îl privesc. Singura instituție care îşi păstrează un caracter mai concret şi stabileşte raporturi organice este familia,

adevărata unitate socială generatoare de viață şi fundament al unei societăți sănătoase. Prin supremația muncii industriale şi noul statut al femeii, această ultimă rezervă a unei prospere condiții a omului se destramă.

Pierzând legătura cu realitatea concretă, cu viața şi ordinea firească a lucrurilor, apreciat numai în funcție de fenomenul economic, omul vremurilor noastre s'a împuținat, a devenit o făptură cu o singură dimensiune, aceea de producător şi consumator de bunuri materiale. În fond, Marx a gândit bine: cultura e suprastructură, un derivat, un fenomen superficial, nu ceva constitutiv şi fundamental condiției umane, ceea ce a dus la o inversare în ierarhia valorilor şi la o gravă eroare în definiția omului.[23] Cu aproape 2.500 ani înainte, Aristoteles găsise o formulă mult mai cuprinzătoare în omul ca ființă rațională şi socială.

Dar să revenim la condiția omului în societatea contemporană. Lipsa unei ordini spirituale şi a unei norme morale, a transformat societatea într'un teren de luptă inegală şi total inumană, unde omul este judecat şi tratat ca un simplu mijloc, aşa cum am arătat în paginile de mai sus, despuiat de tot ce aparține naturii sale specifice. Această atitudine, care a dus la indiferență în fața injustiției, a suferinței şi chiar a rațiunii, a fost mult uşurată de fenomenul modern al marilor aglomerări, care în mod firesc a produs alt fenomen, acela al abstractizării.

---

23 Ca observator al lumii burgheze, Marx a fost un observator corect: religia - opiumul poporului, plus-valoarea sau cultura ca suprastructură, sânt reale în această lume. Eroarea lui filosofică şi sociologică s'a produs prin identificarea unui tip uman istoric cu definiția unui om universal şi a societății de dominantă economică burgheză cu societatea însăşi, a tuturor timpurilor, şi legile ei de dezvoltare.

Omul nu mai este o existență vie, cu toate atributele sale de conştiință, aspirație şi demnitate, un univers moral ce trebuie respectat, ci o entitate abstractă, un „individ" care poate fi numărat sau înregistrat şi, până la sfârşit, manipulat.
Aspirant la confort şi sensualitate, stimulat de un apetit care nu cunoaşte limite, cu încrederea că orice cale este permisă când scopul este doar o problemă de succes pe formula „scopul scuză mijloacele" - formulă care, aplicată relațiilor dintre popoare, se ştie la ce dezastre a putut duce - omul contemporan s'a înstrăinat de însăşi condiția şi destinul său propriu. După scurte opriri şi iluzorii soluții în estetism şi scientism, el s'a angajat total în ceea ce a constituit fundamentul însuşi al lumii moderne: producția economică şi reversul ei, tehnica, care - devenită tehnicism - poate duce la distrugerea civilizației.
Există, oare, o ieşire? Da! Renunțarea la formula de viață a lumii moderne începute în Renaştere, formulă azi definitiv consumată (criza a început acum o sută de ani) şi găsirea unei alte formule, care să satisfacă nevoile temporale ale momentului istoric într'o ordine spirituală specifică naturii complexe a omului şi destinului său.
Cuceririle în sine ale omului modern au fost pozitive; orientarea spiritului şi încadrarea lor au fost mizerabile. Ierarhia activităților şi valorilor, atitudinea şi aspirațiile omului au fost îndrumate greşit. Viața omului, orientată numai exterior şi material, a produs desechilibrul şi a creat forme monstruoase, - imperialismul economic şi cel politic - umbre înşelătoare şi, până la sfârşit, tiranice ale unor aspirații care nu mai sânt umane. Pe plan moral, plăcerea

de a trăi a înlocuit bucuria şi frumuseţea de a trăi, care nu este posibilă decât într'o ordine a valorilor spirituale.

În primul rând, elementele noi, active, în istoria contemporană, trebuiesc încadrate într'o ordine şi o ierarhie care să facă posibilă dezvoltarea unui om întreg şi armonios, unei societăţi echilibrate. Nici una din dimensiunile umane nu pot fi ignorate şi fiecare din activităţile şi valorile create urmează să-şi capete locul cuvenit. Erorile filosofiei iluministe şi consecinţele lor trebuiesc fundamental înlăturate.

În al doilea rând, este necesară o *atitudine afirmativă* faţă de viaţă şi om. Cum să ne putem, oare, bucura că existăm în lume şi crea ceva nou, dacă aplicăm zilelor noastre o doctrină a resentimentului alimentată din cel mai adânc fond subuman? Cum să se înfrăţească oamenii, când ei trăiesc sub semnul învrăjbirii şi al negaţiei?

Adevărata revoluţie începe cu ordinea spirituală, cu promovarea tuturor valorilor creatoare, cu restabilirea demnităţii umane. Ori, acest lucru nu este posibil fără *dragoste*, fără eroismul purităţii, fără luciditatea marilor cuceriri ale spiritului. Numai prin acestea omul îşi găseşte rezolvarea problemelor economice şi social-politice.

Rezolvarea crizei istorice, prin care atât de tragic trece omenirea, vine odată cu *reabilitarea omului* şi lupta pentru spirit!

NĂZUINȚELE ȘI RĂTĂCIRILE ȘTIINȚEI

pagina 64

01 | ŞTIINŢA, ACTIVITATE FUNDAMENTALĂ.

Activităţile omului modern, cu deosebire în utimul veac, au fost dominate de ştiinţă. Toate cercetările sale cu caracter ştiinţific, toate întreprinderile sale sânt organizate ştiinţific. Nici o disciplină, nici o acţiune nu prezintă suficiente garanţii de seriozitate, dacă nu are un temei ştiinţific.

Termenul a avut o frumoasă şi largă întrebuinţare, până în limitele mitologiei, în aşa fel încât cu greu s'a mai putut determina domeniul şi metodele ştiinţifice de ceea ce era pseudo-ştiinţă sau mit.

Ştiinţa, care s'a impus ca model, a fost aceea care s'a desprins mai mult de viaţa spirituală a omului, aceea care, întemeiată pe datele obiective ale lumii externe, a putut să-i determine precis limitele şi căile unei cunoaşteri sigure. Ştiinţa cunoaşte realitatea obiectivă în mod experimental, cercetează metodic legătura dintre fenomene şi condiţiile în care ele se produc. Idealul unei cunoaşteri ştiinţifice este să explice lumea aceasta care ne înconjoară şi care ne este dată, în mod necesar, în aşa fel încât orice fenomen să poată deveni previzibil şi, prin raţionalitatea lui, supus facultăţilor noastre logice.

Primele ştiinţe, primele atât din punct de vedere istoric, cât şi al certitudinei cunoştinţei, au fost ştiinţele naturii şi anume acelea ale naturii fizice, ceea ce a făcut ca aceste ştiinţe să fie preferate şi să cunoască o dezvoltare mai mare, a fost, pe de o parte, nevoia de o explicare raţională a universului - conceput ca o realitate materială, supusă unor legi obiective necesare -, iar pe de altă parte, aplicaţiile în domeniul practic, îndeosebi economic.

La început s'au dezvoltat ştiinţele naturii, cum sânt meca-

nica şi fizica cerească, ştiințe care priveau lumea în ansamblul său, acelea care năzuiau către o explicare teoretică, dar pozitivă a cosmosului. Lucrurile nu mergeau la întâmplare pentru că golul lăsat de religie şi metafizică, împotriva cărora se ridicase, trebuia populat cu alte idei şi alte sisteme mai satisfăcătoare spiritului modern. Mai târziu, îndeosebi în veacul al XIX-lea, s'a dezvoltat o altă categorie de ştiințe, între care fizica generală şi chimia au ocupat primul plan, ştiințe care priveau lumea noastră imediată, natura fizică înconjurătoare. Aceasta pentru că, în dezvoltarea vieții moderne a popoarelor, omul de ştiință a fost chemat să facă față tuturor cerințelor practice. În fond, ştiința a fost aceea care trebuia să răspundă sarcinilor puse de industria şi comerțul modern, activități de căpetenie ale omului cu mentalitate de cuceritor.

Vedem, deci, cum atât pe plan teoretic, cât şi pe plan practic, încă din veacul trecut omul modern este stăpânit de ştiința pozitivă, în special de ştiințele naturii. Între toate celelalte activități, ştiința apare ca o *activitate fundamentală,* activitate cheie a întregului regim spiritual şi material modern. Cultura este dominată de ştiință, viața practică este îndrumată de ştiință.

Aşa cum s'a înfățişat ştiința modernă, simplă şi sigură în cunoştințe serioase şi controlabilă în metode, a putut trezi în conştiința omului contemporan o încredere pe care nici o altă activitate a sa nu ar fi putut-o aduce la viață. Succesele mereu înnoite, invențiile tehnice cu tot cortegiul lor de binefaceri materiale, au făcut ca ştiința să câştige tot mai mult în prestigiu şi zonele ei de influență să fie tot mai mari. Imperiul ştiinței pozitive a crescut mereu, s'a

întins până în limitele nepermise ale explicării existenţiei şi condiţiei noastre umane.

02 | ŞTIINŢE ALE NATURII ŞI ŞTIINŢE ALE OMULUI.

Înaintaşii noştri, fie că au construit pe temeiurile raţiunii - acea raţiune care anulează misterul -, fie că au observat direct faptele - acea observaţie care nu înşeală -, au fost dominaţi de spiritul vremii, de concepţia omului care se spijină numai pe realitatea exterioară. Atât metoda raţionalistă, cât şi cea empirică, ajung la aceleaşi rezultate fiindcă colaborează ca expresiuni ale aceleiaşi filosofii materialiste dominante.

Odată porniţi pe această cale, nu a fost greu să se ajungă la o reducere, la o denaturare a tuturor cercetărilor care privesc omul şi condiţia sa istorică. Nu a fost greu ca ştiinţele morale să fie reduse la cele ale naturii fizice de îndată ce concepţia vremii izbutise să reducă spiritualul la material, cursul vieţii la o mare moartă, complexitatea plină de taină a ordinei morale la o linie dreaptă pe care se mişcă efectul şi cauza. Încadrarea ştiinţelor morale în spiritul şi metoda celor naturale a făcut ca omul şi condiţia sa, credinţele, moravurile, elanurile creatoare, viaţa interioară să fie tratate ca date materiale, ca elemente fizice.

Obiectivismul şi materialismul modern au îndrumat ştiinţele morale către acelea ale naturii; lucrurile se repetă azi, dar de pe alte poziţii. Cercetătorii şi savanţii au încercat, şi au izbutit într'un fel, să dea un temei şi să trateze ştiinţele umaniste ca pe cele fizice. Această operă a fost titlul de glorie a oamenilor de ştiinţă din ultimul veac.

Era uşor însă să se observe că conceptele fundamentale

şi metodele nu pot fi aceleaşi, nu numai privind ştiinţele naturii, deosebit de acelea umaniste, dar chiar în sânul acestor clase. Niciodată o ştiinţă mai complexă nu poate fi redusă la conceptele şi metodele uneia mai simple; punctul de vedere elementar şi analitic (Descartes) trebuie depăşit către unul complex şi sintetic.

Toate ştiinţele sânt serioase şi slujitorii lor nu mai puţin, dacă le respectăm ierarhia şi le aplicăm metodele cuvenite naturii lor. Din cauza diferenţei naturii obiectului şi gradului său de complexitate, unele ştiinţe au rămas mai în urmă, ceea ce, fireşte, a atras asupra lor un sentiment de desconsiderare; aşa s'a întâmplat o vreme cu biologia şi mai târziu cu ştiinţele umaniste, psihologia şi sociologia.

Ce a rezultat de aci? Aceştia din urmă au fost ispitiţi - biologii după chimişti, psihologii şi sociologii după biologi - să-şi întoarcă privirile către ştiinţele cu date mai sigure şi să întemeieze, după modelul lor, ştiinţele mai înapoiate. În ştiinţele umaniste a fost chiar o modă, fie că era sau nu cu putinţă, să se întemeieze şi să se lucreze în ordinea spirituală cu metoda şi tehnica ştiinţelor naturii. Toţi cercetătorii ştiinţelor au năzuit în ultimul veac, să aducă (ceea ce era, de fapt, să reducă) propriile lor discipline la cele fizico-matematice. Aşa se explică de ce în psihologie, sociologie sau morală, metoda statistică capătă un rol de prim rang.

Desigur că, în acest fel, problemele fundamentale ale ştiinţei mai complexe au fost ocolite sau chiar înlăturate, nu rezolvate. Ştiinţele morale, încercând să fie aidoma celor naturale, s'au artificializat şi sărăcit, nemaiputând în acest fel progresa şi, mai mult decât atât, cât să pună în circulaţie idei şi concluzii eronate.

Matematica, fizica, chimia şi biologia pot fi utile psihologiei, sociologiei sau moralei întrucât omul aparține şi ordinei naturale şi, deci, studiul său le presupune, dar aceasta este cu totul altceva decât a reduce etica la o sociologie, sociologia la psihologie, psihologia la biologie, biologia la chimie şi aşa mai departe, încât până la sfârşit omul, această imensă şi complexă natură, să fie exprimată printr'o formulă matematică.

Ştiințele umaniste, ştiințele mai complexe, trebuie să-şi caute căile proprii de dezvoltare impuse de natura obiectului lor şi nu de tendințele abstractizante, simple şi comode, ale minții noastre. Aceste ştiințe au nevoie de o legătură directă cu obiectul lor, de un corp de fapte care le aparțin, de o metodă şi o tehnică proprie, fără de care nu pot stăpâni nimic. Dar mai au nevoie, pe deasupra, de un punct de vedere care le depăşeşte, mai au nevoie de o fixare a termenilor şi principiilor, de un orizont spiritual pe calea căruia şi în atmosfera căruia judecă lucrurile. Ceea ce este de înlăturat din ştiința veacului trecut nu este bogăția de fapte, care pot fi folosite în deosebite chipuri, ci punctul de vedere din care au fost interpretate, adică orientarea filosofică în care au fost prelucrate.

03 | SUCCESELE ŞI RĂTĂCIRILE ŞTIINȚEI

Ştiința pozitivă a cerut pentru sine întreaga răspundere a vieții şi destinului omenesc. Slujitorii ei, încrezători în puterile rațiunii şi ale experienței, au avut certitudinea unei biruințe depline şi în toate direcțiile. Viața omului, privită individual sau colectiv, spiritual sau material, destinul său şi civilizația în care s'a angajat, toate stările şi

formele umane, se pot întemeia sigur şi definitiv pe principiile, datele şi căile ştiinţei în forma sa definitivă, adică cea raţională şi experimentală.

Cunoaşterea sigură, verificabilă şi uşor de transmis, realizată de ştiinţa pozitivă, i-a dat prestigiu şi popularitate. Dar ceea ce a făcut-o mai atractivă, până la atribuirea unor puteri miraculoase, au fost consecinţele practice ale acestei cunoaşteri, adică progresul tehnic care a schimbat condiţia de viaţă a omului modern până în a-i construi un alt univers.

În acest fel, se împlinea însăşi idealul de viaţă al epocii. Civilizaţia mecanică Occidentală, aceea care a stârnit admiraţia lumii întregi şi a influenţat îndepărtatele zone ale pământului, până ieri primitive, această civilizaţie nu putea apare fără ştiinţa pozitivă experimentală. Tehnica modernă, care a influenţat atât de mult viaţa noastră, care a amplificat miraculos puterea de acţiune şi transformare a omului şi a îmbunătăţit condiţiile de muncă, higienă, hrană şi confort, tehnica - acest minunat instrument al lumii moderne, este rodul sforţării oamenilor de ştiinţă. Ştiinţa, în bine sau în rău, este răspunzătoare de cuceririle, dar şi de durerile noastre.

Omul modern şi-a găsit în ştiinţă calea cunoaşterii desăvârşite, iar prin aplicaţia sa tehnică şi-a găsit calea cuceririlor şi stăpînirii universale. Atunci când el s'a eliberat de Creştinism şi de orice filosofie „obscurantistă şi retrogradă," a căutat în ştiinţă secretul existenţei. Pornită dintr-un sincer imbold şi dintr-o nobilă aspiraţie, ştiinţa noastră lipsită de orizont, a ajuns ştearsă şi, ceea ce e mai grav, cinică. De ce? Pentru că, oricât de puternică ar fi, ea nu stăpâneşte

decât un sector al vieții omului, condiția materială, şi nici pe aceea până în taina ce o cuprinde. Neştiind cui serveşte şi încotro merge, ştiința contemporană, acest isvor de măreție umană şi progres, a lucrat împotriva omului, împotriva spiritului; ştiința aceasta, mereu cuceritoare prin aplicațiile sale tehnice, poate să aducă suferința totală a omului şi ruina civilizației sale. Am putea spune că trăim *glorioasa epocă a ştiinței în slujba distrugerii şi, deci, a omului împotriva sa însăşi.*

Azi, când orice idee, orice direcție, orice act (după o epocă de relativism şi toleranță) poate deveni o valoare supremă, un absolut, azi, când omul nu mai este capabil să ştie ce e bine şi ce e rău, încotro merg aspitațiile sale pentru împlinirea unui destin propriu, azi, când totul pare că se prăbuşeşte sub imperiul necesității de a fi, a unei barbarii necunoscute în istorie (războaiele), prin puterile sale materiale, ştiința a pus în mâna slabă a omului, cu o vigoare de astă dată luciferică, un arsenal întreg pentru propria sa distrugere.

Ştiința pozitivă experimentală şi materialismul, pe care se întemeiază, au luptat să elimine religia din viața omului şi din producțiile sale culturale. Alunecarea în această direcție, la început aproape nesimțită, apare azi ca o cădere în haos. Cu cât puterea ştiinței şi tehnicei creşte, cu atât direcția, sensul vieții omului deviază, în aşa fel încât, atunci când primele erau pe creste, etica şi moravurile erau în prăpastie. Consecința o simte experimental, azi, întreaga lume. Barbarizarea omului tehnicizat şi căderea culturii nu mai sânt un fapt îndoielnic. Chiar cei mai însuflețiți „progresişti," liberali sau comunişti, par să-şi dea seama de dezolanta stare a civilizației noastre.

Omul avionului şi al erei atomice a rămas tot muritor, tot suferind ca la început, deschis mereu în fața necunoscutului, ca şi fratele său de peste veacuri, dar mai desorientat, mai înfricoşat, cutremurător de trist, cu cât ştiința şi tehnica progresează.

Cui serveşte şi încotro merge ştiința atât de cuceritoare? Ea a voit să elibereze omul şi l-a împilat, a voit să-i dea putere şi l-a slăbit, a voit să-i înlăture suferința şi l-a chinuit, a voit să-l înalțe şi l-a prăbuşit. *Ştiința nu îşi este deajuns sieşi*, nu poate acționa singură; ea este o cale către un scop pe care nu-l cunoaşte şi nu-i aparține, scop de care omul nu se poate dispensa, fără prăbuşire. Ştiința este o cale de cunoaştere la dispoziția omului şi un instrument binefăcător, dacă e bine orientată. Zonele ei sânt precis determinate şi puterile ei mărginite. Ştiința e mare numai atunci când, modestă şi iluminată, spijină sforțarea omului în împlinirea destinului său spiritual. Năzuind să se ridice la o treaptă hotărâtoare, la un post de comandă ce o depăşeşte, a căzut, ieri sub domnia oarbă a economicului, azi sub aceea abstractă a politicului, şi-n amândouă cazurile sub domnia unor scopuri care sânt doar nişte mijloace pentru om şi condiția sa.

04 | FUNDAMENTAREA ŞTIINȚIFICĂ A SOCIOLOGIEI ŞI MORALEI; ŞTIINȚA CA RELIGIE.

Atmosfera culturii moderne Occidentale a fost stăpânită de ştiință. Atunci când un Renan sau un Berthelot, primul din scepticism, iar al doilea dintr-un pozitivism fanatic, chemau lumea civilizată sub steagul ştiinței, care va rezolva totul, această lume (aşa cum însăşi Auguste Comte prevăzuse) credea că s'a ajuns în faza definitivă a

istoriei umanității, care era faza științei și a spiritului ei. Atmosfera generală a vremii era străbătută de un optimism fără rezerve și viitorul umanității părea asigurat.
Puterile științei, ca și domeniul ei, deveniseră nelimitate. Cunoașterea adevărată, singura cunoștință posibilă, nu mai putea fi găsită dincolo de știința care deținea metoda cea mai rodnică și sigură. De aceea, întrebuințarea științei depășea condiția materială a omului. O nouă concepție despre lume și viață se impunea. De aceea, știința a mers până în a construi un nou univers și, deci, o nouă metafizică și o nouă etică. (Sinteza subiectivă la Comte).
În acest fel, nu era greu, firește, ca știința să se identifice cu cultura însăși și mai apoi cu religia. O adevărată aureolă mistică îi străjuia ființa, la început mai mult teoretic, mai apoi practic, știința trecea din domeniul culturii în acela al vieții însăși. La început, ea a voit să transforme viața intelectuală și a privit mereu către disciplinele care nu funcționau după modelul experimental, pozitiv și matematic al științelor adevărate, cele ale naturii, până a cucerit domeniul celor umaniste cum ar fi, bunăoară, psihologia și sociologia. Mai apoi, știința a năzuit mult mai departe, până în inima omului, a omului concret, a deprinderilor și aspirațiilor sale supreme. Arta, literatura, filosofia practică și educația, acțiunea socială și politică, toate au fost supuse regimului pozitiv și rigid al științei. Științele experimentale și exacte, singurele serioase și definitive în mintea înaintașilor noștri, au devenit în acest fel temeiul nu numai al manifestărilor culturale, ci și al întregii condiții umane.
Am văzut cum și cât a izbutit știința prin tehnică să refacă

lumea materială şi să creeze omului o nouă condiție de viață. Idealul său nu s'a oprit aici, dimpotrivă, a mers mai departe şi anume la reorganizarea societății care, din fericire, a început să dea semne de descompunere chiar în apogeul ştiinței atotstăpînitoare.

Organizarea ştiințifică a lumii, cerută şi experimentată intelectual de un Comte, sau un Marx, a putut să devină în zilele noastre o realitate. Politica ultimelor decenii şi-a descoperit principiile într'o sociologie şi o etică tot mai „ştiințifică." Metodele aplicate diverselor activități sociale, problemele ce le ridica şi soluțiile ce se impuneau aveau caracter ştiințific. Ştiința era aceea care formula o lege şi impunea o măsură, amândouă, desigur, necesare. Întreaga ordine socială era stabilită pe baze ştiințifice. Activitățile omului erau îndrumate ştiințific, în aşa fel încât această ordine să fie bine păstrată sau realizată, după cum era cazul.

Omul politic de azi are, în primul plan al activității sale, raționalizarea. Dar ce înseamnă, în fond, această raționalizare care străbate în întregime domeniile şi activitățile noastre? Nu înseamnă altceva (în forma ideală şi cinstită) decât că totul trebuie îndrumat riguros, că după o sociologie ştiințifică se impune o politică tot atât de ştiințifică.

În veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea raționalizarea era mai uşoară deoarece părea că ea se produce în chip firesc, deci liber, pentru că se credea că în natură, ca şi în istorie, lucrurile se petrec conform rațiunii. În veacul al XX-lea, raționalizarea a simțit profund nevoia de a se impune din afară cu o putere de constrângere care nu mai făcea

loc libertății pentru că natura lucrurilor, lăsată în voie, a apărut tot mai recalcitrantă şi rațiunea a trebuit să se impună.

Dar drumul nu e străbătut decât pe jumătate.

Încercarea de a întemeia ştiințific, şi deci de a raționaliza, activitatea politică s'a lovit din primul moment de un alt obstacol: de unde şi cum poate fi îndrumată viața socială? Cine dă criteriul de acțiune al omului politic?

Pentru cei crescuți în şcoala liberalismului clasic, lucrul pare cu totul simplu pentru că o concepție atât de optimistă, care crede că interesul general coincide cu cel particular, elimină problemele de ordin moral. Pentru urmaşii lor, însă, când faptele rebele nu s'au mai îndrumat conform prevederilor, pentru burghezia capitalistă de mai târziu şi mai ales pentru socialism, această problemă nu a mai putut rămâne fără răspuns; problema cauzelor finale se cerea rezolvată. Şi fără îndoială că sociologia ştiințifică, fie că era de tip raționalist şi pozitivist (Durkheim) sau de tip dialectic şi materialist (Marx), şi-a luat sarcina de a întemeia o nouă morală, ceea ce nu constituie numai o obligație a ştiinței sociale, ci şi o însuşire a ei. Principiile, ca şi idealurile unei morale pozitive, pot fi găsite şi determinate ştiințific în însăşi ordinea faptelor sociale. De aceea, tot ştiința este chemată să răspundă acestei importante probleme a scopurilor superioare, necesare unei bune îndrumări a umanității.

Iată-ne, deci, cu ştiința în zonele metafizicei şi religiei. Natura umană nu poate fi redusă în dimensiunile ei şi, de aici, nu poate fi oprită în aspirațiile sale. Acolo unde nu i se rezolvă, în sens propriu, problemele ea isbucneşte cu

tărie pe căi rătăcitoare ale unor pseudo-soluții. Din domeniul culturii, pe care îl ceruse în întregime pentru sine, ştiința invadează domeniul religiei.
Omul natural, voit stăpân aici în lume şi împotriva ei, omul descoperit în rațiune şi funcțiile ei intelectuale, era pus din nou în fața unor probleme pe care le dispreţuise sau le ignorase. Ştiința nu a dat înapoi şi a voit să le rezolve în locul religiei. Înlăturând religia, ştiința a devenit religie. Atât dimensiunile intelectuale ale naturii omului, cât şi aspirațiile sale, setea de absolut, gândul împlinirii, aceleaşi daruri adânci ale firii şi destinului său, l-au făcut pe omul spiritului critic şi al ştiinței să meargă până la capăt pe drumul ce şi l-a ales împotriva destinului său, împotriva propriei sale naturi.
Omul modern a pornit să-şi rezolve toate problemele existenței în limitele rațiunii, pe căile observației directe şi ale experienței; el a voit o deplină cunoaştere şi stăpânire a lucrurilor pe care le-a despicat, le-a rânduit, le-a organizat până la cele mai ingenioase şi evidente forme, socotind că, în acest fel, cunoaşte natura acestor lucruri şi semnificația lor universală. O efemeră certitudine a căpătat certitudine confundată cu adevărul ultim. Bunăvoința, aspirația şi plăcerea, atât de limpede în atmosferă, cărora se încerca omul de ştiință şi, după el, omul în genere al lumii moderne, nu era îndeajuns pentru a garanta şi calitatea rezultatului. Adevărul scăpa şi o certitudine se înfiripa printr'o deplasare a unor date şi cunoştințe care la locul lor reprezentau ceva real, iar dincolo, unde climatul era impropriu, să se compromită în formulări naive şi triste.
Ştiința-religie a avut o consecință şi mai gravă: s'a dena-

turat şi a căzut de acolo de unde era firesc să funcţioneze. Întemeierea ştiinţifică a lumii şi vieţii noastre a dovedit o lipsă de ştiinţă. Lucrurile s'au inversat, planurile logice s'au confundat, direcţiile s'au deplasat şi într'o desordine tot mereu crescândă ştiinţa ridicată la rangul de metafizică şi morală, la funcţiunea religiei, dovedea o tiranie tot atât de mare pe cât de mare îi era şi ignoranţa. Problemele universului, ale omului şi destinului său propriu, rămâneau probleme deschise în adâncul lor, tulburat de instrumentele atât de sigure şi de improprii ale ştiinţei.

Ştiinţa, în înţelesul precis al cuvântului, fără devierile moderne şi contemporane, este o năzuinţă şi o cucerire demnă a omului de totdeauna. Scientismul este o rătăcire şi o cădere a omului modern. Dacă aspiraţia religioasă a omului de ştiinţă înseamnă plinătate şi năzuinţă sacră, aspiraţia religioasă a ştiinţei înseamnă uscăciune şi cădere în apele tulburi ale neputinţei. Marii oameni de ştiinţă, un Pasteur sau Claude Bernard, au înţeles întotdeauna acest lucru simplu şi fundamental. Marea greşeală a ştiinţei moderne a fost aderarea sa la un pozitivism negator al oricărei metafizici, în timp ce omul nu se poate dispensa nici de metafizică, nici de religie, a spus unul dintre aceşti mari savanţi.

05 | ŞTIINŢA ŞI CRIZA CONTEMPORANĂ

Astăzi, lumea savantă pare serios derutată. Cu toate cuceririle spectaculoase, sântem în plină criză a ştiinţei, chiar a celor mai sigure şi demne de respect. Numai oamenii de ştiinţă, circumspecţi şi profunzi, acei care nu s'au lăsat purtaţi de „erori juvenile," cum spune Renan, despre

a sa lucrare plină de răsunet, mai păstrează locul cuvenit al ştiinţei în ierarhia activităţilor omului.

Două sânt cauzele care par să fi produs scăderea de prestigiu a ştiinţei. Pe de o parte, catastrofa social-politică a lumii contemporane, căreia înaintaşii noştri iluminişti îi prevedeau o soartă plină de stabilitate şi măreţie, tocmai pentru că raţiunea domnea şi ştiinţa era în plin progres, ceea ce echivala pentru ei cu o superbă şi definitivă ordine umană, cu o răscumpărare şi împlinire. Ştiinţa modernă, cu toate cuceririle sale reale, nu a putut rezolva nimic din marile probleme ale naturii şi destinului uman, dimpotrivă, a agravat criza până în limitele apocalipsului. Pe de altă parte, ştiinţa - în formele ei imperialiste - a primit grele lovituri (şi va mai primi) în casa sa proprie, chiar de la slujitorii cei mai mari şi devotaţi. Noile cercetări şi teorii ale fizicii contemporane - aşa cum le-a înfăţişat un Planck, Bohr, Heisenberg, de Broglie etc. - au distrus fundamentul materialist şi determinist al ştiinţelor naturii. Şi aşa cum sânt ele îndrumate, aceste cercetări, pare că se merge către concepţii noi, dar nu prea îndepărtate de acelea care au făcut şi în trecut gloria spiritului şi efortului uman.

În faţa crizei declanşate, numai cei neavizaţi mai pot crede într'o ştiinţă atotstăpânitoare, o ştiinţă deschisă tuturor domeniilor şi problemelor pe care le ridică lumea şi viaţa, omul şi destinul său, atât de ignorat şi maltratat.

(Bucureşti - 1943)

TEHNICA, FENOMEN UNIVERSAL

pagina 80

01 | TEHNICA - FENOMEN UNIVERSAL

Dacă lumea exterioară este singura realitate, dacă ea există numai întrucât e materială, nu încape îndoială că ştiinţa omului, privind această lume, duce la tehnică, adică la crearea mijloacelor de a o stăpâni şi a o transforma în folosul său. Materialismul modern a dus, pe plan teoretic, la aşa-zisa ştiinţă pozitivă, iar pe cel practic la aplicarea sa, adică la tehnică. Şi aşa s'a născut tehnicismul de azi, singurul înţeles de a mai dăinui al însăşi ştiinţei, care s'a pus în întregime la dispoziţia tehnicianului şi de aici a producătorului de bunuri materiale.

Totul în funcţie de producţie, iată o afirmaţie şi un principiu care convin de minune, deodată, celor două formule de viaţă, aparent atât de contradictorii, liberalismul burghez şi socialismul. Ori, această producţie nu e cu putinţă fără o ştiinţă în limitele şi spiritul materialismului modern şi mai ales fără aplicarea acestuia în tehnică. Invenţia tehnică, cu posibilităţile ei nesfârşite, a transformat condiţiile de viaţă, punându-şi pecetea, caracterul său propriu, pe toate domeniile de activitate ale omului. În acest fel, *tehnica* a devenit un *fenomen universal.*

Omul modern, în expresia sa ultimă, este în întregime tehnicizat, atât ca ideal, cât şi ca viaţă. Scopul vieţii sale este prins în tehnică, natura vieţii sale, condiţia umană, este prinsă în tehnică. Cât de departe a mers acest fenomen în viaţa contemporană se poate vedea în mentalitatea dominantă a vremii şi în condiţiile de muncă ce le impune această mentalitate. Întreg câmpul de activitate al omului, toate manifestările sale au fost invadate de diferite tehnici, tehnici deosebite după specialitate, dar făcând acelaşi corp

cu unul şi acelaşi fenomen ce şi-a făcut din orice prezență şi acțiune umană, un imperiu.

Tehnica-instrument, cale care duce către ceva superior, tehnica eliberatoare a făcut loc alteia care supune, degradează şi, până la sfârşit, distruge condiția umană în ce are ea mai caracteristic şi superior. Dezvoltarea tehnicii se datoreşte faptului că a fost şi este socotită creatoare. Istoria contemporană ne-a dovedit că poate fi degradantă, dacă nu se iau în seamă limitele şi rosturile ei adevărate.

02 | MUNCA MANUALĂ: OMUL ŞI MAŞINA.

Să vedem acum, în concret, cum apare tehnica atunci când e vorba de *munca manuală.* Munca este legată, în mod necesar, de natura omului; unde apare omul, apare şi munca. În trecutul neguros, ieri sau azi, omul a muncit şi a produs bunuri materiale. Numai că, de la o epocă istorică la alta, munca a căpătat înfățişări deosebite.

Munca a putut să însemne sete de absolut sau nevoie constrângătoare, a putut fi plăcută sau penibilă, a putut să însemne eliberare sau sclavie, creație sau distugere. Tehnica modernă, aşa cum apare în uzinele moderne, a adus munca la cea de a doua formă. Starea omului s'a resimțit profund şi anume s'a mers, prin transformarea materiei, la deformarea omului.

Să vedem mai îndeaproape cum s'a efectuat acest proces. Producția fabricii moderne trebuie, în primul rând, să fie cât mai mare; pentru câştigul industriaşului capitalist sau pentru acela al statului socialist, dar totdeauna şi nelimitat mărită. De aceea, producția nu poate fi decât specializată, în serie şi mecanică. Este tocmai ceea ce a adus omului ştiința şi tehnica modernă.

Pentru ca randamentul să fie cât mai mare, muncitorul uzinei trebuie să facă un singur lucru sau o frântură din el, să facă un cui sau să-i bată numai floarea, să facă un şurub, să îndoaie o bară de fier sau să pilească, fără îndoială, de multe ori, în vederea unei lucrări mari - radio, avion sau cine ştie ce altă invenţie - dar nu mai puţin adevărat, că trebuie să se limiteze la un singur fel de muncă, de o dimensiune foarte redusă. Este ceea ce se cheamă specializare, una din mândriile epocii.

În al doilea rând, şi ca o urmare firească a regimului muncii specializate, muncitorul uzinei trebuie să facă *mereu* acelaşi lucru: opt ore pe zi şi de aci o viaţă întregă un lucru mărunt, la fel şi mereu acelaşi, fără oprire sau deplasare către un altceva. E vorba de producţia în serie, consecinţă a specializării şi condiţie a fabricaţiei de stil mare, aşa cum numai o industrie modernă poate fi.

Specializarea şi producţia în serie nu sânt cu putinţă în forma lor ultimă fără prezenţa maşinii, fără o cale mecanică deci, care în aspectul său pozitiv înseamnă: economisire de forţe fizice, rapiditate, precizie. Maşina, tehnica perfecţionată este fenomenul care imprimă caracterul său muncii manuale în uzine şi de aici mai departe în automatizare ca o forţă căreia nu i se poate opune nimic. Care sânt, însă, urmările tehnicii asupra omului şi ordinei sale morale? Înainte de a căpăta formele titanice de azi, tehnica era ceea ce trebuie să fie, adică instrument, cale în prelucrarea materiei şi, mai mult decât atât, umanizarea ei şi spiritualizarea ei. Azi, tehnica nu numai că a crescut în dimensiuni, dar şi-a denaturat sensul, a deplasat centrul de greutate de la om la maşină. Maşina a tehnicizat omul; i-a dat forţă, rapiditate şi precizie, dar

i-a luat sufletul, l-a deformat, l-a desfigurat. Omul în fața maşinii n-a mai avut inițiativă; s'a supus vrând nevrând, până la adaptarea ființei sale, legilor mecanice ale maşinei: specializare, repetiție, uniformizare; nimic organic, parte din tot, nimic creat din nou, nimic unic, nimic alcătuit până la împlinire, totul mecanic redus şi uniformizat.

Specializarea a dus la lipsă de orizont şi la activitate-tip,[24] producția în serie a dus la identitate şi monotonie şi amândouă laolaltă au dus la omul-maşină, secătuit de orice forță creatoare, la omul robit de propria sa invenție. Ridicând omului orice inițiativă, orice putință de a-şi exprima natura sa proprie, supunându-l în întregime unui regim mecanic, maşina face un muncitor calificat şi un om descalificat. Prin anularea spiritului şi expresiunilor sale, munca devine penibilă şi fabricația lucru mort (neumanizat). Munca de uzină împiedică activitatea spirituală, împiedică dezvoltarea personalității umane. Activitate strict mecanică, această muncă oboseşte, consumă fără ca ceva nou să se nască, fără ca o operă să se împlinească. Fiind legată exclusiv de lumea exterioră şi specializată, sforțarea muncitorului de uzină produce mereu, fără sfârşit, fără sens, fără nădejde; el nu poate spune: *iată, opera.*

Supus unui regim pe de-a-ntregul mecanic, lucrătorul nu poate năzui către ceva care i-ar aparține, care l-ar scoate din firea obişnuită către un act de creație, act care, la rândul său, ar păstra inițiativa în fața materiei şi i-ar putea imprima un caracter uman, ar spiritualiza. Aceasta, fireşte, ar însemna o muncă de calitate, o muncă cu abur religios, ceea ce materialismul modern, burghez sau comunist,

24 A se vedea lucrarea noastră: „Cultură şi educație," Bucureşti, 1943.

căzut în nesfârşitul producției nu mai poate permite. Totul trebuie să se întâmple în aşa fel încât să fie numărat şi cântărit pentru biruința cantității neştiind nimic, nici despre cel ce produce, nici despre cel ce consumă, indivizi fără chip, entități abstracte care, la rândul lor, pot fi numărate şi cantificate.

03 | MUNCA INTELECTUALĂ; CULTURA CA TEHNICĂ

Dacă părăsim domeniul muncii manuale şi-l cercetăm pe cel al muncii intelectuale, lucrurile se petrec sub acelaşi semn. Ca o prelungire nu lipsită de omogenitate, tehnica modernă, şi deci uzina, şi-a impus caracterul, stilul său de viață. Intelectualul lucrează sub semnul producției de fabrică, într'un fel în societatea burgheză, în altfel în cea comunistă, dar în amândouă sub influența fenomenului tehnic.

Intelectualul model este inginerul. Chiar dacă nu toată lumea este şi năzuieşte să devină inginer, orizontul şi metodele sale sânt acelea care domină şi influențează această lume. Inginerul este intelectualul tehnician al uzinei; el şi-a pus amprenta pe epocă.

Dacă trecem, însă, în ordinea socială şi politică, intelectualul tehnician este specialistul, omul perceput ca şi inginerul în ordinea materială, într'un sector de activitate, cunoscător şi mânuitor al unui fragment din această realitate care, de data aceasta, poate fi de natură morală. De aceea, orice problemă nouă ce trebuie rezolvată, orice impas ce trebuie depăşit, fie de natură economică, culturală sau strict politică, este dată în seama unui tehnician care o rezolvă ca un inginer al ordinei sale.

Dacă trecem în domeniul culturii, putem observa aceeaşi situaţie: totul a fost tehnicizat.

Filosofia a ajuns o ştiinţă a filosofiei care, la rândul ei, ca orice ştiinţă, a fost redusă la o tehnică de lucru pentru captarea şi rânduirea faptelor, arta contemporană a devenit tehnică a cuvântului, a sunetului, a culorii. Totul, deci, redus la materie şi la tehnica necesară prelucrării. Religia însăşi, atât cât mai dăinuie, şi anume sub formă de ritual şi formă de deprindere este redusă şi ea la o tehnică a vieţii spirituale, atingând în acest fel limitele magiei.

Dacă cultura a devenit tehnică se înţelege uşor cum au născut tendinţele vremii către o cultură uniformă, cosmopolită.

Cultura Occidentală contemporană s'a tehnicizat. Raţionalismul a adus-o aici. Mentalitatea abstractă şi uniformizantă a epocii moderne, a desprins cultura de viaţă şi de spirit. Cultura ultimului veac a luat aspecte proprii tehnicii, adică s'a desprins de timp şi spaţiu, ceea ce înseamnă tocmai o aşezare pe o poziţie opusă culturilor tradiţionale, pentru a deveni o cultură cosmopolită.

Tehnica, cu posibilităţile ei nesfârşite de aplicaţie, fenomen independent de condiţiile de spaţiu şi timp, a influenţat cultura care, pentru a fi cu adevărat cultură, trebuie să respecte legile şi condiţiile de viaţă a fenomenelor concrete.

Ca formă superioară a vieţii umane, ca expresie ultimă a năzuinţelor sale spirituale, cultura nu e cu putinţă oriunde şi oricând. Ea trebuie să ia naştere şi să se dezvolte organic, dintr'o lume proprie.

Cultura este o manifestare a spiritului şi o formă istorică a dramei umane. Cultura, deci, nu poate să fie cosmopolită,

ca tehnica: ea poate fi numai universală. Legată indisolubil, în origini, de condițiile de spațiu şi timp, adevărata cultură trece, în final, în universal şi etern.
Cultura este o cale a spiritului către împlinire.

04 | ÎNSEMNĂTATEA SPIRITUALĂ A TEHNICII

Tehnica, în natura ei, are un caracter pozitiv, un fenomen de afirmație a omului; tehnica, în fapt, ca activitate a lumii moderne, este negativă. Prin dezvoltarea tehnicii, omul a urmărit o eliberare de sub povara muncii, dar a ajuns tocmai la polul opus, adică la robie. Tehnica eliberează numai dacă omul iese din imperiul necesității materiale, de acolo unde vremurile de azi l-au dus.
Această activitate devine creatoare numai dacă este străbătută şi îndrumată de o activitate spirituală. Numai în acest fel ea elimină poverile omului şi-l ajută la împlinirea destinului său propriu.
Prin activitatea tehnică, omul împlineşte o aspirație înaltă numai atunci când el păstrează inițiativa, numai atunci când materia este prelucrată în aşa fel încât i se impune o calitate apropiată celei a omului, când materia este spritualizată, putere din puterea creatoare a celui ce o transformă. Aici am avea ceva de învățat din „obscurul" Ev Mediu.
Această operă de creație, de-o inspirație divină, înalță omul, nu-l degradează, aşa cum se întâmplă în cazul muncii din uzine, unde tehnica este un fenomen întors şi tiran, inversând rolurile.
Materia să fie însuflețită, umanizată şi nu omul materializat. (Poiana Mărului - 1947)

ARTA NOUĂ ȘI TEMEIURILE SPIRITUALE ALE ARTEI

pagina 88

01 | ARTA NOUĂ
ŞI PROBLEMELE ARTEI CONTEMPORANE

Un fenomen de cultură, cu aparenţe de rafinament şi subtilitate, dar cu un fond de puternică pantă decadentă, este fenomenul literar şi artistic al veacului nostru, cu deosebire în prima jumătate a acestui veac. În căutarea unei estetice noi, literatura şi arta, în mare măsură, au părăsit formele şi sensul lor temporal şi spiritual.

Poesia, urmată îndeaproape de arta plastică şi mai puţin spectaculos de către muzică, au mers pe calea exerciţiilor formale, uneori până la expresiile unui joc desordonat. Autori şi cenacluri au întreţinut un spirit de totală înnoire - noul pentru nou - în cele mai multe cazuri, împotriva tradiţiei, chiar dacă ea venea de la un Dante sau Shakespeare, de la un Leonardo sau Rembrandt. Totul trebuia demolat şi construit pe baze noi; curentele extremiste anulau însăşi ideea de construcţie şi sens, aşa cum s'a manifestat bunăoară „Dada."

În încercarea de faţă nu intenţionăm o analiză şi o judecată a formelor acestor manifestări extremiste, ci voim să ridicăm o problemă specială, aceea a inteligenţei constructive în literatură şi artă, care are mai mult un caracter tehnic, în interiorul altei probleme, aceea a integrării lor în ordinea spirituală. Mai extremiste sau mai moderate, aceste curente, toate, ridică problemele semnalate.

Între cele două răsboae mondiale, Occidentul suferea de o supraproducţie de acest gen. Sub drapelul unei estetice noi şi pentru o artă nouă, în poesie a apărut o imensă producţie de opere care deşi erau atât de variate, fiecare îşi atribuia cu exclusivitate calitatea de a reprezenta singura

şi adevărata poesie. În realitate însă, ele s'au impus atenţiei prin elementul surpriză ce îl conţineau.

În această peiroadă de timp ne găsim în faţa unei întregi generaţii de scriitori crescuţi la şcoala artificiului şi a discreţiei. Cei mai circumspecţi dintre ei, preocupaţi tot timpul de formulele noi ce urmau să le rezolve într'o operă, căutau neobosit mijloace care trebuiau să satisfacă cerinţele formulelor. La aceştia arta poetică, având o dominantă formală, se consuma până la sfârşit într'o realizare tehnică. De aceea, cu toată rigoarea pe care o căutau, opera lor nu exprima un conţinut, o substanţă proprie vieţii şi omului. Raţionalismul, filosofie specific Franceză, transformat în intelectualism şi apoi în abstracţionism, nu erau străine de aceste rezultate.

Sub înfăţişarea unui cult pentru frumuseţea pură şi a subtilităţilor de tot felul, poetul a dat artei sale un caracter artificial, uneori reducând-o la un simplu joc verbal. O concepţie mai mult *formală şi tehnică* a artei - deseori şi acestea denaturate - un *intelectualism estetic* lipsit de viaţă, au fost originea şi sensul unor curente şi şcoli ajunse la un mare prestigiu. De aceea, această judecată cuprinde nu numai arta poetică reprezentată de un Breton, Cocteau sau Tristan Tzara, când expresia „artă poetică" devine improprie, dar şi aceea reprezentată de un Paul Valery.

02 | POESIA NEO-CLASICĂ ŞI PRIMATUL INTELIGENŢEI

Către sfîrşitul veacului trecut şi începutul celui prezent, se poate vorbi în poesie de un curent neo-clasic; e vorba de Mallarmé, Moréas, Maurras şi Valery, poeţi care deşi aveau concepţii şi metode deosebite, pot fi grupaţi laolaltă

printr'o năzuință comună, aceea de a realiza o „artă intelectuală." Maurras - mai apropiat de Moréas şi Valery - de Mallarmé, răspundeau unei nevoi de reabilitare a poesiei în urma subiectivismului şi desordinei romantice. Primii, mai apropiați de natură şi umanitate, ceilalți doi, de lumea ideilor, nu au mers totuşi împreună atunci când cereau poetului să dea un rol preponderent inteligenței ca factor de cunoaştere şi creație poetică. Primii doi, substanțial alimentați din umanitățile Greco-Latine, au văzut posibilă o renaştere a clasicismului într'o formulă lărgită până la un stil de cultură (la Moréas şi stil moral), iar ceilalți doi un model şi o expresie a spiritului care îşi caută forma. Moréas şi Maurras plecau de la datele concrete, pe care le cerneau prin sitele tot mai dese ale intelectului, şi se ridicau la forme degajate cât mai mult de orice element sensual, până la formularea simbolică şi pură a artei poetice. Mallarmé şi Valery se lansau direct în lumea ideilor, într'un fel de ontologie rece, care cade asupra lucrurilor şi le transformă, le dăruie unui înțeles.

Acestea sânt servicii reale făcute poesiei, un aspect pozitiv al neo-clasicismului în poesia contemporană. Numai că, aproape pe nesimțite, a luat ființă o poesie pe cât de aspră şi rece, pe atât de greu de prins în semnificații. Trecerea de la rigoare la uscăciune (Maurras) şi de la concizie la obscuritate (Mallarmé) s'a produs încet, dar sigur. Pozițiile acestor poeți, deşi acționau în sens contrar, pozitivism - idealism, aveau un loc comun unde s'au întâlnit: *intelectualismul*. Aici e punctul nevralgic şi, credem, eroarea poesiei neo-clasice contemporane.

Din acest punct de vedere, Valery pare să fie poetul care a

dus lucrurile până la capăt, trăgând ultimele consecințe ale poziției. Superstiția poesiei pure şi a construcției formale la Valery au creat poesiei o situație nouă, dar nu tocmai limpede; ceva confuz şi irealizabil a plutit atât asupra operei literare cât şi asupra teoriei. El nu a cerut puritatea poesiei în fața prozei, ci a cerut puritatea conştiinței poetului în fața lumii şi vieții, a cerut desprinderea de natură şi de lucruri, de tot ce ar fi afectat gândirea lui, spiritul lui, *eul lui*. Poesia pură este legată de această „stare pură," care face să te gândeşti la Kant şi dincolo de el, la angelism. Arta poetică cerând acest efort de transformare până la sfârşit în artă etică.

Formalismul şi intelectualismul, desprinse pe căi deosebite din Mallarmé şi practicate în mod felurit de urmaşi în frunte cu Valery, au dus în limitele extreme la moartea poesiei lirice: nici o urmă de sensibilitate, de vibrație interioară, totul construit fără freamăt, fără cântec, fără grație, fără accente umane; atunci când acestea au apărut în poesia lui Valery ca în *La jeune Parque,* tot purismul teoretic şi intelectualismul său cedaseră. Elementelor fluide, frăgezimei, nuanțării delicate, cântecului misterios, tuturor acestor însuşiri ale poesiei lirice în general şi simboliste în special (căci această artă poetică era criticată) poesia nouă, de formație neo-clasică, a opus formalism, abstracțiune, un fel de fixism şi multe alte însuşiri demne de luat în seamă în geometrie, arhitectură sau fizică, activități care pentru Valery puteau constitui modele de artă poetică.

Dacă această ramură a poesiei noi a redus arta poetică mai mult la o problemă formală, la tehnică, la o problemă de construcție bine calculată - era o consecință firească şi logică

a unui mod de a gândi - ceea ce i-a atras lui Valery calificativul de „fabricator," o altă ramură, aceea de avangardă (extremistă), reprezentată de un Spire, Cocteau, Cendars, Tzara etc. deşi adversară nu numai a rigorii, a disciplinei, dar şi ai raţiunii, a fost în mare măsură tot o poesie a formelor, a fabricaţiei, dar cu un caracter desordonat.
Arta poetică angajată de către neo-clasici către construcţie lucidă, către tehnică, la cei din a doua categorie ea rămâne tot la problemă de tehnică, astă dată însă forma este joc verbal, artificiu al poetului, eliberat în acest fel de orice disciplină, până la expresii din care nu se poate înţelege nimic: anarhie şi incoherenţă, apariţie fără chip, necomunicabilă; uneori tot meşteşugul acestora s'a redus la o problemă tipografică, de punere în pagină a cuvintelor, în aşa fel încât efectul să fie obţinut prin rupturi şi spaţii albe, ceea ce ar fi fost rezonabil să nu fie nici înregistrate, cu atât mai puţin comentate ca fenomene literare.
De aceea, este mai înţelept să ne întoarcem la tema noastră şi să o desbatem în continuare, încercând să-i prindem şi să-i explicăm însăşi fundamentul, ceea ce ne întoarce la o afirmaţie de la început: că aici avem de a face cu o poesie intelectuală, o poesie a primatului inteligenţei, ca să nu spunem a unicităţii ei.
Cuvântul a făcut o carieră mare; în desordinea contemporană inteligenţa a făcut o figură nouă pentru că s'a văzut în ea factorul salvator. Un Maurras, un Valery sau un Jacques Maritain, de pe poziţii diferite, au pus problema în discuţie. Într'o formă sau alta desbaterea a dus la intelectualism, ceea ce din punct de vedere filosofic credem că este o eroare care în cadrul literaturii şi artei a avut im-

portante consecințe; este tocmai ce ne interesează pe noi aici. Problema inteligenței a fost rezolvată tot printr-un exces, ca şi acela împotriva căreia se ridicase: deslănțuirea fondului anarhic uman pe diversele lui planuri, care a fost văzut cu deosebire în romantism (Maurras).

În domeniul cunoaşterii, inteligența este desigur un factor hotărâtor, dar nu ca scop în sine, deținător al unor forme imuabile, ci ca instrument în procesul gândirii; ea este o activitate a spiritului la un anumit nivel şi cu anume forme, dar nu poate fi echivalată gândirii. Aceasta este eroarea fundamentală a intelectualismului. Modul ei de a lucra şi de a supune obiectele asupra cărora se apleacă este un mod reductiv; ea nu este un echivalent al obiectului, ci un substitut formal. Instrument important de ordonare şi cunoaştere a lumii empirice, inteligența, când face actul aplicativ, obține o cunoaştere parțială, mediată şi abstractă, ceea ce o îndepărtează de realitatea obiectivă. Ea este eficientă, dar numai la un anumit nivel, acela abstract, ceea ce indică, ca necesară o integrare a ei în întreg procesul de gândire (fenomen complex şi viu), alimentată de o profundă activitate spirituală.

Cultul inteligenței care a însemnat, de fapt, o deformare şi o pierdere a calității ei în ierarhia căilor de cunoaştere, a creat poesiei grele pierderi pentru că i-a îngustat câmpul de experiență şi i-a subtilizat metodele până la o reducere a potențialului spiritual necesar expresiei poetice. Eliminarea unui fond metafizic şi religios la Charles Maurras, eliminarea realului obiectiv şi a omului la Valery, au dus poesia primului la didacticism, iar pe a celui de-al doilea la un produs rafinat, dar nu mai puțin lipsit de substanță

umană şi spirituală. Erorile de gândire filosofică le stau la bază, ceea ce a influențat şi arta lor poetică. A face o poesie intelectuală pe baze pozitiviste (Comte) sau a face alta poate mai intelectuală, statică şi pură care aminteşte mai mult de Kant decât de antici, este egal cu a părăsi câmpul de experiență poetic şi rolul fundamental spiritual pe care această activitate umană îl are.

Aşa după cum am spus, cu toate deosebirile de orientare, toți poeții acestei ramuri sânt principal de acord asupra primatului inteligenței, poziție care afectează nu numai filosofia de bază, dar şi arta poetică. Linia Mallarmé – Valery, reducând totul la inteligență şi spirit pur, au ajuns în pragul unei filosofii fără obiect, construcție artificioasă care nici nu poate fi gândită şi mai puțin întrupată într'o operă, prin mijlocirea unei arte poetice. Intelectualismul şi purismul lor i-a dus la negație. Lipsa unui dialog cu lucrurile şi cu celălalt (cu omul) i-a îndepărtat de viață şi de formele ei infinite.

Această secătuire a existenței şi a experienței poetice, a dus la o cucerire a absolutului prin limbaj, ceea ce înseamnă mai mult o iluzie decât un proces real de transcendere. Poesia a trebuit să se mulțumească cu o cucerire verbală şi nu una reală. Această sublimă aspirație a reprezentanților poesiei intelectuale şi căderea lor în gol (neant) ne face să ne gândim cu 700 de ani în urmă, când un poet al marilor construcții intelectuale a reuşit să dea spiritului o ancorare în transcendent şi poesiei un rol major de cunoaştere şi împlinire, nepărăsind niciodată realul şi umanul; e vorba de Dante.

03 | ARTA PLASTICĂ ŞI ABSTRACȚIONISMUL

Dacă trecem în domeniul altor activități ale culturii contemporane, aşa cum ar fi bunăoară artele plastice, în speță pictura, lucrurile nu se înfățişează în mod deosebit, dimpotrivă, prezintă aspecte de deviere mai grave, dată fiind natura operei de artă. Abstracționalismul şi tehnicismul şi-au făcut intrarea în arena istoriei artelor cu mult zgomot, ceea ce a putut fi un semnal că ceva nou se produce, dar nu unul că e şi ceva bun.

Arta contemporană, cu tot alaiul său de noutate şi aparentă tinerețe, marca tocmai contrar, un moment de criză, de îmbătrînire. În adevăr, în primele decenii ale acestui secol artele au trecut printr-un moment de criză acută care nici în prezent nu e depăşită. O vedem în pictură şi sculptură, aşa cum o vedem în arhitectură şi decorație. Pretutindeni se încearcă o adaptare a omului modern impusă de ştiință şi tehnică.

Denaturările au avut două caractere. Primul este acela al orientării artelor spre tehnică, arta devenind mai mult o problemă de mijloace, dincolo de ceea ce ar putea ea reprezenta ca fenomen uman spiritual. Arta a fost înțeleasă şi tratată ca o problemă a mijloacelor de expresie, o problemă de forme şi culoare. Pictura şi sculptura, arte formale, au făcut şi ele ca poesia - o reducție a domeniului de experiență şi o deviere a funcțiunii lor spirituale. Formele n-au mai fost „forma," în înțeles aristotelic, pentru că ea nu exprimă un conținut de viață, uneori nici o idee. Artistul, plasându-se în afara realității fenomenale şi la periferia existenței, a dus arta la non-artă, la un joc artificial.

Dar mai este un al doilea caracter. Cine a frecventat sălile

de expoziții - şi pentru aceasta nu era nevoie să se meargă în Franța sau în Germania decadelor trecute, ci putea rămâne acasă - cine a urmărit mişcarea plastică a anilor din urmă, putea să constate din primele contacte un alt caracter dominant al artelor plastice: lipsă de teme, lipsa unor subiecte de un major conținut, lipsa de conținut uman.
În afară de manifestările unor mari compozitori ai penelui, cum a fost un Pătraşcu sau un Palady, arta plastică dintre cele două războaie arăta o lipsă de probleme, care erau probleme de conținut, de orizont spiritual, nu rareori apărând la artişti dotați; pictorii şi sculptorii, preocupați îndeosebi de mijloace, au încercat în cele mai multe cazuri să rezolve mai multe probleme de ordin tehnic; ei se socoteau artişti plastici întrucât erau tehnicieni, meşteri, nu întrucât erau artişti, ceea ce înseamnă între altele şi poeți, vizionari. Expresii ca „are mână" sau „are tehnică" erau foarte frecvente în aprecierile ce se făceau şi care punea în evidență o anumită stare de lucruri.
Artiştii Români, față de cei Occidentali cu a căror operă păstrau un intens contact - Parisul fiind în ultimul veac centrul artei plastice mondiale - atunci când au crezut că o inovație este posibilă, s'au manifestat mult mai temperat şi mai decent decât confrații lor din Apus. Poate că geniul plastic al poporului Român nu putea trece peste unele limite ale sensibilității şi al unui anumit spirit de frumusețe echilibrată şi sănătoasă; o spune asta şi arta populară.
De aceea, discuția noastră aici se va purta pe un material străin, acela care ne-a indicat tema şi poziția critică.
Fenomenul de tehnicizare şi abstractizare, produs în artele plastice a apărut mult mai puternic decât în poesie care,

lucrând cu cuvântul, a putut să cadă mai uşor în intelectualism şi abstracție.

Cu toate că artiştii novatori din Occident, majoritatea concentrați la Paris, au apărut ca aparținând unor şcoli şi curente foarte deosebite, arta plastică nouă a avut, oriunde a apărut, cam aceleaşi principii şi aceleaşi reguli - dacă se mai poate vorbi - după care se orienta şi produce opere.

Pentru fixarea lor e nevoie să plecăm de la o negație; arta nouă a manifestat şi practicat, o mare aversiune față de impresionism. Aşa, bunăoară, Matisse sau Picasso schimbau natura şi destinul unei arte ca pictura, printr'o opoziție pe care o făceau lui Monet şi întregii şcoli impresioniste. Primul punct de acuzație era acela că impresioniştii nu au „construit," nu au cunoscut arta compoziției şi aceasta pentru că nu au construit într'un anume fel, acela propus de ei. Ce înseamnă a construi pentru aceşti pictori noi? Însemna a lucra mai „solid," mai precis în înțeles intelectual, însemna pe scurt *a abstractiza.* Apollinaire spunea, într'un fel de lucrare-manifest, că „geometria e cuprinsă în artele plastice, aşa cum gramatica e cuprinsă în arta scrisului."[25]

Cel mai direct şi mai clar, însă, a fost pictorul Spaniol Juan Gris, care expune mai precis estetica cubismului: „Lucrez cu elementele spiritului, cu imaginația; încerc să concretizez abstractul; merg de la general la particular, ceea ce înseamnă că pornesc de la o abstracție pentru a ajunge la un fapt real."[26]

---

25 Mario de Micheli: „Avangarda artistică a secolului XX," pag. 182, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968.

26 Juan Eduardo Cirlot: „Pictura contemporană," pag. 56, Editura Meridiane, Bucureşti, 1969.

Dacă părăsim câmpul de experiență cubist şi mergem acolo unde se practică abstracționismul pur, concepția artei noi nu e mult schimbată, dimpotrivă, esențialul este acela care rămâne. Lumea obiectivă, lucrurile şi spațiul lor, raporturile şi, până la sfârşit, formele se topesc fiind înlocuite de imagini, de construcții arbitrare în care geometria îşi joacă rolul în continuare. Kandinsky, mai elementar, dar şi mai puțin constructor decât cubiştii (mai puțin solid) studiază o serie întreagă, serie de relații non-figurative şi face arta diverselor date elementare geometrice, până la înjghebarea unei scheme sau mai exact a unor asociații de date. Modul său de expresie abstract este totuşi mai pulverizat decât al cubiştilor. Pictura abstractă urmăreşte un efect estetic, tot pe baza unui purism de senzație, dincolo de orice reprezentare care ar avea vreo legătură cu lumea obiectivă, fenomenală. Ca şi în cubism, avem de-a face cu un real subiectivism, dar de origine mentală (ca la Mallarmé-Valery) şi nu unul emoțional, ca la expresionişti.
Concepția şi metoda artei abstracte a dus în mod firesc la o dezvoltare a mijloacelor, a tehnicii; mai mult decât atât, a impus o anume tematică corespunzătoare modului de a concepe arta; materia însăşi, culoarea, a jucat un rol, de asemenea, cu totul deosebit.
Să insistăm puțin asupra tematicii. Mai sus am spus că un observator atent asupra acestor curente ale artei noi poate uşor observa lipsa unei tematici variate, lipsa de subiecte şi conținut uman. Explicația nu e greu de găsit; pe drumul deschis artele nu mai puteau trata cu efect (efect scontat) decât lucruri lipsite de viață, obiecte neînsuflețite şi neconsistente, ceea ce a dus la repetiție şi uniformizare;

puncte, linii, spații şi volume, raporturi geometrice şi, în cel mai bun caz, efecte de culori asociate, iată ce pot supune privirii noastre cele mai multe dintre operele artei noi. Geometria şi mai mult chiar, ingineria, sânt prezențe active în câmpul ei de experiență şi manifestare. Forme abstracte, care au mers însă pe figurativ, au existat la Grecii Antici şi la Leonardo.

Ca şi în arta poetică, datele legate de viața omului au dispărut; chiar şi atunci când s'a mers pe figurativ, s'a observat o mare frecvență de naturi moarte (statice). Arta abstractă nu a făcut măcar nici atât pentru că din poziția pe care o ocupa acest lucru nu era posibil; mergând pe acest drum, arta a sărăcit, şi-a pierdut din rost şi calitate. Fie că e vorba de cubişti „emotivi" ca Fresnaye, Lhote sau Fannconier care pleacă de la realitatea concretă, dar construiesc abstract, fie că e vorba de cubişti „puri" ca Metzinger sau Braque, care ignoră această realitate şi construiesc în abstract teme subiective personale,[27] cu meşteşuguri improprii artelor plastice şi sensurile ei în domeniul cunoaşterii şi transfigurării, fie că e vorba de expresionişti şi suprarealişti Germani ca Ernst Max, Franz Marc, Ernst Barlach şi alți expozanți de ecuații sufleteşti reprezentate grafic, în toate aceste şcoli şi curente este prezentă, mai moderat sau mai extremist, aceeaşi generație şi aceeaşi concepție artistică.

Modernismul plastic, ca şi cel literar, a cunoscut însă chipuri care nu pot fi considerate decât dacă am avea o rubrică de curiozități; noi am discutat doar câteva cazuri mai interesante.

---

27 Aceste două categorii le stabileşte André Lhote.

În cultura Apuseană, mai ales în Franța, aceste curente au ajuns deseori la forme excentrice, demne de a fi luate în seamă numai ca manifestări ale crizei contemporane care nu s'a produs numai în artă. Ca țară de rezonanță, la noi aceste curente de anvangardă au fost primite, dar cu multă rezervă, fapt care se datorează unui spirit robust al geniului național; atât cât au fost prezente, ele au aparținut mai mult unui snobism ce caracteriza o burghezie de dată recentă.

Arta nouă, aceea pe care am încercat s'o prezentăm mai sus, a renunțat la milenii de experiență şi la tot ceea ce un trecut greu de sforțare şi geniu a produs în acest domeniu. Aşa a fost decretată artă superioară, adevărată cu drept de exclusivitate, producțiile diverselor curente care au avut trăsătura comună a abstracționismului.

04 | MUZICA ŞI NOUA ORIENTARE

Dacă trecem acum la *domeniul muzicii,* lucrurile nu cad în afara spiritului vremii, în afara aceluiaş fel de a se manifesta.

Privită istoric, filiațiunea muzicii noi poate merge mult înapoi; ea îşi poate revendica paternitatea marilor compozitori romantici: Beethoven, Wagner, Brahms, care în fața muzicii clasice, au năzuit către forme şi tehnici muzicale noi, acelea ale expunerii mai fluide a variației tonalității şi consonanței. Aceştia însă au rămas prinşi în principiile muzicii tradiționale. Acolo însă unde muzica nouă a putut găsi prevestirile ei şi ar putea, mai cu temei, spune ceva de filiațiune este muzica înnoitoare a trinității: Debusy, Ravel, Strawinsky. Ei au colaborat în linie decentă la o

înnoire a mijloacelor, a tehnicii de lucru. Cei mai mulți însă din compozitorii de avangardă văd în Erik Satie, nu întâmplător prietenul lui Cocteau şi Picasso, pe adevăratul lor inițiator.

Din punct de vedere teoretic, muzica nouă îşi are poziția mai puțin precisă decât poesia şi pictura. Această situație, cu toate variațiile de la caz la caz, nu a împiedicat-o să meargă pe drumul comun al celorlalte arte, adică să reducă şi să denatureze formele muzicale şi să dea o mare importanță tehnicii muzicale. După cum pictura a devenit o problemă de culoare (pete geometrice), la fel, muzica a devenit una de sunet. De aceea, audiția unui concert aparținând muzicii noi produce mai mult senzație, nu emoții, produce contact material nu spiritual.

În adevăr, muzicienii aparținând curentelor noi au dat artei lor un caracter excentric, lipsit de formă şi conținut; ei erau mai mult preocupați de meşteşug, care să le satisfacă aspirația către o artă muzicală intelectuală, către un produs uscat şi abstract. Căutând să exprime idei sau scheme, ea a ajuns la simplificări nesemnificative care reuşeau mai mult să atace nervii auditorilor decât să-i emoționeze sau să-i instruiască. Deşi unii dintre compozitori au fost dotați cu reale însuşiri, ca Honegger sau Poulenc, muzica nouă a mers până la sfîrşit către producții sonore care călcau primele principii ale muzicii clasice, fără măcar să poată aduce un plus de idei sau plăcere (interioară). Aşa au lucrat Darius Milhaud în Franța, Schönberg în Austria, Mosolof în Rusia. Toți compozitorii atonali, mai bine zis politonali, adversari direcți ai impresionismului (ca şi celelalte arte) au năzuit către o artă intelectuală prin

simplificare şi reducție, au năzuit către „ritmul pur," ceea ce i-a dat un caracter rudimentar şi primitiv; tam-tamul negru nu era absent. Alteori, compozitori aparținând aceloraşi şcoli au dat opere care nu mai respectau măsura sau devenea continuu schimbătoare; aşa a procedat Erik Satie.

Domeniul muzicii, fiind totuşi mai puțin propriu idealului inovatorilor, nu se lasă abstractizată şi supusă unor categorii inapte de a funcționa într'un domeniu atât de fluid şi adânc imponderabil - lucrurile nu s'au putut dezvolta prea mult în această direcție, aşa cum s'a întâmplat în pictură, bunăoară. Arta cântecului, adânca şi minunata muzică, s'a supus mai greu noilor ei slujitori care o doreau nouă, născută pe un câmp de experiență (exercițiu) care o seca de substanță, de viață, de tot ceea ce o făcea cale a transfigurării şi desfătării; şi aceasta venea după ce opera lui Debusy, inițiatorul muzicii noi - devenit între timp ținta tuturor atacurilor - dăduse artei lui o atmosferă de subtilitate, nuanțare şi mister.

05 | ARTA ÎN LIMITELE INTELECTUALISMULUI ŞI ESTETISMULUI; CRITICA ARTEI NOI

În ultimul veac, cultura europeană - exceptând opera a o seamă de mari creatori care au apărut izolați - a manifestat, în general, o mare *sărăcie spirituală.* În numele unei arte noi şi pure s'a practicat un intelectualism şi un estetism total, care au îndepărtat spiritul şi activitățile culturii de om şi de viață, de rosturile lor fireşti şi majore. De aceea, literatura, arta şi muzica au suferit de lipsa unui conținut şi sens propriu, luând un pronunțat caracter

de artificialitate. Slujitorii lor, retraşi sau publici, au luat atitudini excentrice care marcau mai mult caracterul de criză şi oboseală al unei culturi decât sensul ei înnoitor; cât priveştele curentele de avangardă, ele au făcut o epocă de demolare. Literatura şi arta nouă sânt în curs de a-şi găsi temeiurile şi formele; deocamdată sânt aşteptate.

Că aceste activităţi ale culturii au trecut printr'o gravă criză şi că sânt în căutarea unei porţi de ieşire, nu încape nici o îndoială; criza lor este una din feţele marei crize a omului şi a spiritului. Cei ce au susţinut teoretic - şi au aplicat practic până acum formulele artei noi - nu au înţeles că pentru a fi superioară şi pură, aşa cum mulţi dintre ei au dorit-o, literatura şi arta nu-şi pot sprijini existenţa numai pe principii estetice sau tehnice; este ceva de dincolo-ul meşteşugului lor, ceva care unifică şi dă sens deosebitelor activităţi ale omului.

Rădăcinile acestor forme de manifestare trebuie căutate în filosofie, în ordinea spiritului. Intelectualismul şi estetismul epocii sânt legate de o anume concepţie de viaţă culturală care trăda erori grave din domeniul filosofiei cunoaşterii şi a celei umaniste. Nu a fost greu ca actul de creaţie să devină un act pur tehnic, - până la sfârşit a dispărut şi acesta - de îndată ce planul estetic a fost desprins de ontologie şi ordinea spirituală, dimensiuni ce intră într'o definiţie a omului. Intelectualismul şi estetismul, care au dus în mod fatal la o dominantă a elementelor formale şi tehnice, au făcut posibile manifestarera unui om redus şi realizarea unei arte reduse.

Arta nu poate fi un scop în sine şi o valoare absolută, nu poate pentru că aparţine omului, de la care pleacă şi în

serviciul căruia este, a cărui existență şi destin întrece cu mult planul estetic.

Dacă arta s'a născut şi a realizat adevărate modele în operele marilor creatori, acest lucru a fost posibil pentru că, dincolo de un meşteşug bine stăpânit, nici unul dintre aceştia nu a lucrat numai cu firul rece şi subțiat al inteligenței, ca neo-clasicii de azi, şi nici nu au încercat aventura estetică a celor din curentele de avangardă, ci au mers pe căile fireşti şi logice ale artelor, respectând regulele lor fundamentale şi totodată orizontul spiritual activ care îi alimenta şi organiza. Opera acestora a fost şi a rămas un isvor nesecat de cunoaştere şi desfătare, un loc de iradiere spirituală. În apropierea unei opere mari, fie că ea aparține lui Dante, Leonardo, Goethe, Beethoven, sau Dostoievsky, simți neliniştea unei puteri ascunse care merge uneori până la transfigurare, trăieşti sentimentul profund al adevăratei creații, un fel de mister al genezei (imitatio Dei).

În general judecată, arta din prima jumătate a veacului nostru a avut o repulsie pentru tot ce putea să însemne spirit şi spiritualitate. Având pronunțate preocupări formale (ordonate sau desordonate), această artă a înlăturat umanul şi cu el odată prezența divină, adică tocmai ce constituia şi îndreptățea existența sa; dincolo de acestea sânt doar probleme de mijloace, care în sine nu au valoare artistică.

La început, expresie a unor erori filosofice (neo-clasicii) mai apoi, expresie a unei desordine intelectuale şi interioare (şcolile de avangardă), arta contemporană s'a consumat artificios şi inutil. Nemaiurmărind să dezvăluie date ce aparțin misterului lumii şi vieții, nemaifiind legată

de condiția umană, redusă la „forme pure," chiar atunci când a intervenit talentul şi disciplina unui Valery, nu a putut atinge culmile marilor creațiuni. De ce? Pentru că *arta nu este o simplă fabricație*, oricât de inteligent sau lucid ar fi confecționată.

Arta neo-clasică,[28] a avut prejudecata formei şi a tehnicii, ceea ce la început însemna totuşi o disciplină. Consecință firească a acestui primat a dat naştere unor discipline fără disciplină pentru că forma în artă devenise un fel de absolut personal şi o aventură. Arta transformându-se dintr-o fabricație controlată în una necontrolată, aşa cum nu era permis în tehnica producătoare de obiecte materiale uzuale, se înțelege cât de uşor şi de des s'au produs schimbările de poziții şi rețete, activitatea artistică devenind un adevărat spectacol de concurență între indivizi şi şcoli, fiecare cu absolutul lui. Tot aşa se explică şi atitudinea de permanentă răsvrătire şi ingratitudine față de inițiatori.

Profesioniştii artei noi sânt personali şi exclusivişti. Fiecare din ei, din interiorul concepției, afirmă că arta lor este arta adevărată şi că înscrie în istoria culturii un moment revoluționar, că ea nu poate fi privită cu ochiul unor arte depăşite.

În adevăr, artele - ca tot ce aparține omului şi istoriei sale - au nevoie de schimbare; în arte sânt cu putință şi necesare

---

28 E demn de semnalat că începând cu Maurras, desprins din Ronsard şi influențat de Moréas, trecând prin Valery, desprins din Mallarmé, şi ajungând la reprezentanții artei abstracte, toți cer pentru ei titlul de a fi „clasici." Clasicismul înseamnă formă, dar nu mai puțin claritate, echilibru şi armonie.

înnoirile. Dar, în acest câmp limitat al artei, ce înseamnă înnoire? Este ea, oare, numai o schimbare?

În primul rând, ideea de schimbare nu implică pe aceea de înnoire; schimbarea nu presupune ceva nou, ceva mai bun sau mai frumos, înnoirea însă indică o *transformare în bine,* o cucerire, un progres. Dar şi înnoirea reală este condiționată; să luăm un exemplu: ca să înnoim ceva în viața socială şi cea umană, în genere, trebuie să ținem seamă de natura omului şi de dimensiunea sa socială, de legile fundamentale ale existenței lor; altfel, cădem în plină utopie sau anarhie, ceea ce înseamnă distrugere, nu creație. Modernismul, în formele sale extremiste, a uitat că şi arta, ca să existe, are natura şi regulele ei şi au „înnoit," au revoluționat până la desființare. Atunci când se înlătură primele principii ale unei activități, poți face altceva, dar nu respectiva activitate pentru care ai făcut opțiune. Aşa s'a întâmplat cu abstracționismul în pictură, unde putem vorbi uneori despre artă decorativă sau de o activitate plastică nouă, dar nu de pictură.

Arta nouă, în diversele ei forme abstracte, este o experiență care ne dovedeşte ceea ce nu poate fi o artă, nu ceea ce poate fi ea.

Toți marii creatori au înnoit arta fără să fi trădat-o, mergând dincolo de natura şi rosturile ei. Chiar azi, în vremea marilor industrii, arta acestora nu a devenit pură tehnică, în vremea capitalismului şi comerțului nu a devenit un produs rentabil (vezi Picasso). Un meşteşug nou este legat de *o înțelegere nouă* a problemelor vieții şi de o *sensibilitate* nouă originală; adevărata înnoire este aceea care reuşeşte să găsească *o formulă mai cuprinzătoare* decât cele experi-

mentate în trecut, rămânând, totuşi, mai departe în artă.
Eroarea a venit dintr'o dilatare exagerată a subiectului, spărgând echilibrul normal al raportului dintre subiect şi obiect; pe această cale, opera de artă a devenit ceva cu totul personal, un fel de cifru greu de deslegat, expresie artificială nu rareori maladivă, fără putere de control şi necomunicabilă. În ştiinţă, în filosofie şi mai ales în artă, lărgirea cât mai mare a spiritului, a spiritului activ şi creator, este de dorit să se producă, dar nu pentru a expune experienţele nesemnificative, desordonate şi maladive ale autorului, ci pentru a se apleca cu mai multă putere de cuprindere asupra realităţii şi existenţei, în genere. Arta nouă, fie ea poesie, pictură sau muzică nu a putut aduce o contribuţie la cunoaşterea a ceea ce mai profund şi greu sesizabil prin intelectul pur, nu a putut ajuta omul în exerciţiile sale spirituale şi nici aspiraţia către împlinire.
Am văzut în paginile de faţă cum arta redusă la formă pură s'a redus la tehnică pură; lipsa de substanţă, de potenţial a produs această deviere. Conţinut şi formă sânt prinse nedespărţit, alcătuind o singură făptură. Nu orice formă poate exprima un conţinut şi nici orice conţinut se potriveşte unei forme; există în literatură şi artă o legătură firească şi proprie între datele unei opere; ele co-există şi se condiţionează. Eminescu n-ar fi putut scrie *Scrisoarea III* în forma poesiei „Chanson d'automne" a lui Verlaine; prima are o orhestraţie simfonică, iar a doua una melodică. Un conţinut îşi caută formele de expresie potrivite şi opera se realizează prin această corespondenţă. Dar mai mult decât atît: tema poate valorifica un talent, ceea ce face ca ea să nu fie indiferentă, aşa cum greşit s'au judecat lucrurile în

ultimele decenii. Sigur că un pictor mare pictează bine orice (bocancii lui Van Gogh), dar pictează şi mai bine o temă care, pentru a fi transpusă în artă, stimulează în mod complex însuşiri care ar rămâne adormite. Dacă Leonardo ar fi pictat un scaun şi nu pe Gioconda, probabil nu ar fi obținut acelaşi rezultat; aceeaşi situație la un Tintoreto, Rembrandt sau Delacroix, în marile lor compoziții.
Arta nouă nu a înțeles acest lucru. Într'o operă ceea ce este formă de expresie nu e altceva decât condiția ei de întrupare, condiția ei de a exista în lumea fenomenală şi materială, ceea ce o face indispensabilă, dar nu ruptă de un conținut şi ca scop în sine. Poesia, tabloul, piesa muzicală iau ființă în procesul intelectual şi sufletesc al creatorului în contact cu lumea şi viața, dar se obiectează prin forma de expresie, construcție cu regule şi disciplină proprie.

06 | REABILITAREA ARTEI

Literatura şi arta, înlăturând contactul cu realitatea şi drama umană, nu au mai putut răspunde nevoilor pentru care au fost create. Compoziția abstractă a mers în reprezentările sale direct în universal şi geometric - în arta plastică, nu departe de reprezentările copilului, care fiind însă mai sincer, dă întotdeauna o notă de firesc reducției şi abstracției sale. S'au cântat şi pictat entități, rațiuni de a fi în lumea ideilor (Mondrian), nu lucruri reale al căror secret cucerit ne duc cu adevărat în universal. Elementele disociate şi formele organizate arbitrar au stins ultima licărire de viață şi sens. În plastică, arta abstractă a putut duce doar la opere agreabile (decorație), dar şi acestea numai în cazuri izolate.

Arta trebuie să ne dea *o imagine plastică a lumii*. Dar cum? Printr'o pendulare extremă arta a trecut de la eroarea naturalistă la cea abstracționistă. Dacă activitatea spiritului este absolut necesară în artă, această constatare nu trebuie împinsă până la eliminarea lumii obiective, care prilejuieşte arta prin datele şi misterul ei. În artă, ideea nu poate apare ca idee, vehicul abstract; aici ideea trebuie să ia forma specifică de expresie plastică, aici elementul intelectual se concretizează, capătă corp plastic verosimil, iar cel material se spiritualizează până la transfigurare.

Abstracționismul în artă este o mare eroare; el a anulat un termen, obiectul, şi a hipertrofiat pe cel de al doilea, subiectul. Mai mult decât atât, şi-a însuşit metode improprii din ştiință şi filosofie, în acest fel distrugând arta şi limbajul ei.

Cum e cu putință *o reabilitare a artei* şi o reducere a ei la expresiunile şi funcțiunile superioare ce-i aparțin? Ce trebuie să facem pentru a o însănătoşi şi reafirma ca activitate umană creatoare? Nici într'un caz nu poate fi vorba de corectări şi nici de schimbarea formelor; deformările şi artificiile practicate s-ar înlocui prin altele, aşa cum s'a şi întâmplat cu toate renovările de moment ale diverselor şcoli şi curente ce şi-au disputat întâietatea. Ca în toate activitățile noastre, reabilitarea şi înnoirea artelor nu poate veni decât printr'o *altă orientare* şi luare de noi poziții, care înseamnă de fapt o angajare în *altă stare de spirit,* un alt sens ce organizează datele şi rezolvă organic toate problemele ridicate în procesul de creație şi în acela de iradiație.

Arta este „artifex," este adică meşteşug întrucît construieşte ceva, dar acest ceva este spirit obiectivat, este un pro-

ces al gândirii - nu al inteligenței - şi un exercițiu spiritual. Ea are nevoie de un cuprinzător şi intens contact cu lumea şi viața, de un dialog cu lucrurile, până în rădăcinile lor existențiale, până la locul unde totul capătă o semnificație. Numai în acest fel acest sector al culturii ne poate dărui opere frumoase şi durabile, opere pline de înțeles şi farmec, numai în aşa fel arta va ajuta omul în aspirația sa de gând şi cântec, de gând şi faptă, către zona unde natura sa dublă, infirmă şi sublimă deodată, îşi poate găsi unele puncte de sprijin în realizarea lui.

În lumea noastră de azi, atât de tulburată, arta abstractă a colaborat la descompunerea ei şi a civilizației. Fără un motiv care ne-ar face să credem în dispariția acestei elite ale spiritului, adică poeții, pictorii şi muzicienii, ne putem totuşi întreba: nu e nimeni pe care să-l frământe desăvârşit întrebarea, până la actul de mare creație? Nu e nimeni care să simtă şi să exprime ceva din misterul lumii în care sântem sortiți să trăim? Probleme de metafore şi ritm, de cuvinte potrivite, probleme de linie, de forme şi culoare, da! Dar de ce nu şi probleme de viață, de dragoste pentru o lume concretă care se bucură şi suferă, de ce nu probleme ale destinului uman în condiția sa tragică şi sublimă? Artele vremii noastre nu răspund!

De aceea, Dante şi Pascal sânt mai mari decât Mallarmé şi Valery şi tot de aceea Michelangelo, Shakespeare, Beethoven şi Eminescu sânt mai grei în substanță şi artă decât toți slujitorii artei noi, de aceea ei au cucerit permanențele culturii şi civilizației. Opera lor aruncă lumii noastre de luptă şi contradicții continue, uneori absurdă, o punte de trecere către o alta mai curată şi mai bună, mai echilibrată

şi frumoasă. Un mare artist poet, pictor sau muzician, trece prin lucruri până în inima lor, le deschide închisorile şi cucereşte permanenţele. Un mare artist semnifică şi transfigurează, contribuind astfel la împlinirea rosturilor noastre de fiinţe spirituale, libere şi responsabile.

(Bucureşti - 1943)

INTELIGENȚA ORDONATOARE

pagina 114

Lumea contemporană este surprinsă şi uneori derutată sub influența marilor transformări ce se produc. Desordinea şi contradicțiile ce par de nedepăşit au apărut tocmai atunci când omul se socotea mai puternic, mai sigur de sine. Aceste transformări uneori de necuprins în limitele rațiunii, au sigur şi ele o cauză.
Cercetările ştiințifice şi urmarea lor tehnică au creat atâtea noi probleme omului încât el însuşi nu mai poate aprecia unde se pot opri lucrurile şi mai ales, cum se vor putea ele ordona. Inteligența umană stă nedumerită în fața propriilor sale creațiuni. Concepții noi, invenții, produse de tot felul au schimbat radical şi pe neaşteptate întreaga condiție obiectivă şi subiectivă a omului.
Tehnica a cucerit spațiul - la scara umană pare aproape desființat - şi a spart timpul. Categoriile pe care lumea veche se sprijinea sânt complet schimbate. Omul are un spațiu în care se fixează şi se orientează, în care îşi stabileşte una din dimensiunile existenței sale. El nu poate dura fără acest temei al spațiului, fără o „figură" a sa, pe cât de construită pe plan matematic şi logic, pe atât de experimentată pe plan psihologic. Se ştie cât de important a fost spațiul în formarea civilizațiilor şi stilurilor de cultură. Fără o idee de spațiu nici nu putem înțelege un fenomen de artă bunăoară.
Coordonata sa timpul nu a putut rămâne în afara acestor prefaceri; s'a spart, s'a mecanizat şi funcția sa este pe cale de a fi devenit în afara omului.
Pe plan istoric timpul s'a frânt; trecut şi viitor nu se mai leagă într'un prezent îmbogățit, în două momente ce nu se opun, ci se completează. O adevărată prăpastie s'a aşezat între lumea veche şi lumea nouă.

Pe plan sufletesc lucrurile nu stau mai ordonat şi mai sănătos. Privind orientarea generală a omului de azi, de o viaţă interioară aproape că nu se mai poate vorbi; de un timp colorat, apreciat psihologic puţini mai pot dispune. Senzaţia puternică şi mereu înnoită, excitantul exterior dominant, sfarmă viaţa sufletească a omului şi o descompune într'o masă de momente fără chip, fără direcţie şi continuitate. Omul se orientează, dar nu poate trăi timpul matematic, material. Procesul său intelectual şi sufletesc cere un timp calitativ fără de care nu există om şi omenie, oricât de intens ar fi raportul său cu lumea externă.

De la organic s'a mers la mecanic, de la concentrare la pulverizare, de la complex şi adânc s'a mers la unilateral şi superficial. În aceste condiţii, omul nu poate dura, nici manifesta pozitiv şi creator; el nu se poate măcar adapta pentru că e împotriva firei lui şi lumii întregi. Activitatea umană a produs mult în sens material, dar a creat totodată o condiţie împotriva naturii umane şi destinului său propriu.

Viaţa interioară ne este în derută; sentimentele noastre sânt în plină desordine. Suprasolicitarea externă continuă, nu lasă răgazul necesar şi nici putinţa de ordonare a vieţii afective. Sentimentele omeneşti nu au adâncime şi putere de cucerire pentru că ele nu sânt decât provocări, excitaţii exterioare. Ele nu duc la o valorificare a raporturilor cu lumea şi viaţa, ci numai la uzură şi maladie.

Disciplina interioară nu mai există. Totul este neprevăzut, neînchipuit şi tare. Frăgezimea şi delicateţea, muzicalitatea sentimentelor nu se mai produce. Nici moral, ca şi intelectual, nu se mai poate ordona nimic. Totul se petrece din afară, la periferie pentru succesul imediat, practic şi material.

Inteligenţa umană, aşa cum ea a apărut în interiorul civi-

lizației noastre, trebuie să fie un instrument al rațiunii şi conştiinței superioare în dauna instinctelor şi fondului subuman primitiv, fond care a avut o puternică explozie în istoria contemporană. Inteligența în funcțiunile ei fireşti şi înalte, alege, judecă, cunoaşte şi îndrumează. Inteligența are putere organizatoare, individual, în procesul de gândire sau în cel al sentimentelor (care au şi ele o logică a lor) şi social, în cercetarea legilor obiective ale societății şi dirijarea ei politică. Inteligența bine instrumentată poate să pună ordine în diferitele zone ale universului uman şi să înlăture criza. Faptele prin forțele ce sânt angajate în istorie pot să meargă de la sine, prin determinismul lor evolutiv sau dialectic, dar aceasta cere îndelung timp şi uneori un mare consum de suferință. Aceasta s'a petrecut deja în istorie.

Va putea oare omul să facă, de astă dată, uz de puterea inteligenței îndrumând şi organizând forțele naturii care s'au declanşat atât de puternic, amplificate tocmai de puterea ştiinței şi a tehnicii, deci tocmai de creațiunile omului modern?

Între natură şi cultură, realitate şi idei nu este un conflict, nu este o contradicție. Acestea se produc între adevăr şi eroare, între bine şi rău, pe care numai o inteligență bine orientată le poate descifra şi pune la locul lor.

Viața în sensul naturii, în sensul elementar este impus, este forță, dar acestea capătă caracter uman abia atunci când inteligența, prin procesul său de alegere şi ordonare, stăpâneşte. Impulsul trebuie ordonat şi dirijat; altfel devine un adevărat pericol fapt pe care nu l-a înțeles romantismul filosofic, literar sau politic.

Inteligența, rațiunea superioară sânt definitorii naturii umane. Lumea naturală şi cea morală există în mod obiectiv,

dar ea nu-şi capătă o formă, un chip decât atunci când o valorifică inteligenţa şi spiritul (sensul) între ceea ce este şi ce poate fi! Lumina inteligenţei este întotdeauna absolut necesară, dar aceasta nu înseamnă a neglija ceilalţi termeni implicaţi, adică realitatea obiectivă şi *sensul* lucrurilor. Idealismul este o forţă, dar şi o maladie. Pentru a se evita materialismul - fireşte, cel vulgar - s'a mers în extrema cealaltă care a dus la negarea lumii obiective. Lucrurile nu pot fi lăsate să meargă „de la sine," într'un idealism (paradoxal, aceasta e poziţia liberalismului), dar nici nu le putem întocmi sau guverna după placul nostru. Omul nu poate inventa fără limită, la infinit, printr'o proiectare a ideii care creează şi decide totul. Construcţia artistică a minţii noastre nu face altceva decât să demonstreze natura, contrazicând ordinea realităţii obiective.

Dar nu numai legile lumii exterioare, obiective, din care facem parte ca fiinţe vii nu pot fi cunoscute în acest fel, dar şi cele ale logicei, ale procesului de gândire care se produce normal numai în raportul său cu lumea întreagă din noi şi dincolo de noi. În acest fel, raţiunea se deformează şi conştiinţa se alterează, slăbeşte. Instinctele, fondul subuman au inundat tocmai pe aceste părţi. Starea de impuls, singura garanţie a acţiunii şi succesului, nu este decât o urmare firească a idealismului.

Inteligenţa umană bine dirijată stabilind un raport normal, un raport sănătos între subiect şi obiect, idee şi realitate, spirit şi materie, poate aduce o mare eliberare şi reconstrucţie a omului şi universului său.

Va putea omul, oare, birui? (Bucureşti - 1941)

CUPRINS

COLOFON

desen copertă/ **Mihai Sârbulescu**

Redactor/ **Ciprian Voicilă**

Lector/ **Anca Lazia**

Concept layout/ **Atelieruldegrafică.ro**

semnul cu numele autorului/ **după**
Ernest Bernea. Civilizația Română Sătească,
Editura Scrisul Românesc, 1944 (tipar înalt)

Dtp/ **Remus Brihac**

Tipar/ **Accent Print Suceava**

Editura Predania/ CP 67, OP 13

ASOCIAȚIA SFÂNTUL MINA

Carte apărută cu sprijinul Asociației
„Așezămintele Sfântului Mare Mucenic Mina"
www.asfmina.ro

București

www.predania.ro

distribuție/ **Supergraph**

telefon/ **021 320 6119**

ISBN **978-606-8195-13-1**

2011